

УДК 502.14(100):339.726.5
КП
№ держреєстрації 0111U006115
Інв. №

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
(СумДУ)
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2,
тел. (0542) 335774

e-mail: viktorsaba@gmail.com

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової
роботи, д.ф.-м.н., проф.

_____ А. М. Чорноус
« _____ » квітня 2016 р.

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

Організаційно-економічні засади врегулювання екологічних конфліктів
**ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД
(МЕХАНІЗМУ, ПРИНЦИПІВ, ІНСТРУМЕНТАРІЮ) ТА КОМПЛЕКСНОЇ
СИСТЕМИ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ
(заключний)**

Начальник НДЧ
к.ф.-м.н., с.н.с.

Д. І. Курбатов

Керівник НДР,
доцент каф. економіки та
бізнес-адміністрування,
к.е.н., доцент

В. В. Сабадаш

Суми 2016

Рукопис завершений 11 березня 2016 року
Результати роботи розглянуті науковою радою,
протокол від 2016.04.21 № 8

Список авторів

Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н. (керівник)	2016.03.11	Сабадаш В. В. (вступ, розділ 3, висновки)
Завідувач кафедри економіки, д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України	2016.03.11	Мельник Л. Г. (підрозділ 1.2)
Професор кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2016.03.11	Карпіщенко О. І. (підрозділ 2.1)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2016.03.11	Чигрин О. Ю. (підрозділ 1.1)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2016.03.11	Дегтярьова І. Б. (підрозділ 1.2)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2016.03.11	Люльов О. В. (підрозділ 2.2)
Ст. викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2016.03.11	Пімоненко Т. В. (підрозділ 2.2)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 75 с., 5 рис., 4 табл., 62 джерела.

Об'єкт дослідження: методологічні й прикладні аспекти виникнення й розвитку екологічного конфлікту, механізми його врегулювання у соціально-економічних системах.

Метою роботи є обґрунтування організаційно-економічних засад врегулювання екологічних конфліктів як на національному, так і міжнародному рівнях; створення відповідних механізмів та інструментарію врегулювання – зниження конфліктного потенціалу природокористування й забезпечення поступального соціально-економічного розвитку

Методами дослідження є: системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз, логічного узагальнення, прогнозування, економіко-математичного моделювання та програмування

Результатами роботи є обґрунтування необхідності й доцільності запровадження організаційно-економічних механізмів врегулювання екологічних конфліктів у соціально-економічних системах.

Новизна результатів роботи: запропоновано методологічні підходи до детермінації екологічного конфлікту; визначено категорію «екологічний конфлікт»; запропоновано типологію екологічних конфліктів; виявлено й обґрунтовано економіко-екологічні обмеження й синергетичні ефекти процедур врегулювання екологічних конфліктів; запропоновані основні напрями дієвостування в умовах обмеженості ресурсів.

Взаємозв'язок з іншими роботами: значущі результати доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах; опубліковані в наукових фахових виданнях, у т.ч. закордонних.

Рекомендації по використанню результатів роботи: на підставі проведеного дослідження можуть бути обґрунтовані науково-практичні підходи до запровадження організаційно-економічних механізмів врегулювання екологічних конфліктів у соціально-економічних системах.

Значущість роботи і висновки: формує науково-методичну й практичні базу запровадження організаційно-економічних механізмів врегулювання екологічних конфліктів у соціально-економічних системах на принципах сталого розвитку.

Прогнозні припущення про розвиток об'єкту дослідження: удосконалення науково-практичних підходів до розроблення секторальних механізмів врегулювання екологічних конфліктів (за видами екологічних конфліктів, типами соціально-економічних систем, економічного й правового інструментарію).

Врегулювання, вплив, дефіцит, довкілля, джерело енергії, екологічний конфлікт, екологічне інвестування, механізм, природокористування, протиріччя, ресурс, сталий розвиток, управління.

ЗМІСТ

Вступ	6
1 Екологічна політика забезпечення сталого розвитку й неконфліктного природокористування	8
1.1 Проблеми і перспективи екологічного інвестування для формування сталого ресурсокористування	8
1.2 Економічне обґрунтування ефективності впровадження альтернативних джерел енергії з метою зниження ресурсомісткості економіки	17
2 Методи врегулювання екологічних конфліктів у секторах національного господарства	23
2.1 Формування сталого землекористування на принципах неконфліктного ресурсовикористання	23
2.2 Врегулювання еколого-економічних протиріч системи внутрішньоміських пасажирських перевезень	31
3 Розроблення комплексної системи ресурсного забезпечення економічного механізму управління і вирішення екологічних конфліктів	42
3.1 Концептуальні рамки механізму врегулювання екологічного конфлікту	42
3.2 Обґрунтування стратегічних підходів до врегулювання екологічних конфліктів: опис організаційно-економічного інструментарію	50
Висновки	58
Перелік посилань	60
Додатки	67
Додаток А Перелік публікацій	68

ВСТУП

Більшість світових економік протягом останніх років відчули суттєвий негативний вплив обмежень фінансового й організаційно-економічного характеру. Дефіцит фінансових ресурсів державного сектору й приватних компаній стримує інноваційний, екологічно орієнтований економіко-соціальний розвиток, що зумовлює подальше залучення й використання економічними суб'єктами морально застарілих і екологічно несприятливих моделей виробництва й споживання. Актуальною ця проблема була й залишається для ресурсомістких економік, переважно третього й четвертого технологічних укладів, до яких слід віднести й українську.

Окрім прояву негативних загальносвітових економічних тенденцій, економіка України потерпає від зовнішньої військової агресії, що в комплексі призведе у найближчі роки не тільки до значного зниження обсягів ВВП, але й суттєвих соціальних і екологічних наслідків. За такого вкрай несприятливого сценарію економічного розвитку актуальними є питання підтримки раніше намічених тенденцій соціально-економічного розвитку й збереження у допустимих межах досягнутих рівнів фінансово-економічного стану системи. Усвідомлюючи всю серйозність перш за все економіко-фінансових і геополітичних проблем, стратегічно невиправданим, на наше переконання, є відтермінування або взагалі ігнорування в теперішній ситуації екологічних проблем суспільства, як менш пріоритетних.

Екологічний імператив соціально-економічного розвитку є одним із ключових у системі стратегічних Цілей розвитку тисячоліття. Залучення екологічного детермінанту в систему економічних відносин має сприяти зниженню конфліктного потенціалу економіко-соціальних рішень, запобіганню виникненню і розвитку екологічних конфліктів (ЕК).

Функціонування й динамічний розвиток соціально-економічних систем характеризується наявністю різного роду конфліктів, які виникають внаслідок різновекторності інтересів суб'єктів господарювання й характеру відносин між

ними. З огляду на це найбільш поширеними можна вважати протиріччя, які набувають ознак економічних, правових (майнових), трудових і соціальних конфліктів. Зі значним збільшенням обсягів і зростанням темпів залучення природного капіталу у сферу господарювання, поступовою еволюцією технологічних укладів і зміною моделей виробництва й споживання суттєво зросли ризики виникнення ЕК.

1 ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ Й НЕКОНФЛІКТНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

1.1 Проблеми і перспективи екологічного інвестування для формування сталого ресурсокористування

Проблема залучення інвестицій до економіки України на даний момент вирішується в умовах світової економічної кризи, коли попит на інвестиції значно перевищує їх пропозицію. При практично повній відсутності власних засобів гостро постає питання нестачі інвестиційних ресурсів для розвитку провідних ланок економіки, для здійснення екологізації виробництва, переходу до «зеленої» економіки. Нажаль зараз Україна має досить негативний інвестиційний імідж, обумовлений політичними факторами, які в свою чергу призвели до «майже» воєнного стану в державі, тому непомітним залишається те, що держава за останні роки зробила відчутні кроки в напрямку інтеграції в світову економіку: стала членом СОТ, підписала Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. В умовах дефіциту власних джерел фінансування українська економіка відчуває потребу в інвестиціях, які будуть одним з найвагоміших засобів для досягнення сталого соціально-економічного зростання, розвитку експортних галузей, технологічного переоснащення та екологізації виробництва.

Трансформації ринкових індикаторів під впливом екологічного імперативу у сучасному інвестиційному процесі є об'єктивним явищем. Очікування інвесторів стосовно інвестицій в екологічні виробництва та технології переорієнтовують потоки капіталу у ці сфери та зумовлюють зміну пріоритетів у традиційних галузях та видах діяльності. В розвинутих країнах «зелені» технології розглядаються як мета прибуткового інвестування, про що свідчить позитивна динаміка їх обсягів. Саме екологічно чисті технології у сучасних умовах є найпривабливішими вкладеннями у сфері венчурного капіталу.

Для переходу на новий рівень розвитку вітчизняній економіці потрібні інвестиції в сферу природокористування та ресурсозбереження. Від якості

механізму екологічного інвестування залежить стан соціально-економічного розвитку країни, рівень життя населення, можливість та повнота впровадження будь-яких сучасних природоохоронних та екологічних заходів, проектів та програм. Все це обумовлює необхідність та актуальність обраної тематики дослідження.

Сьогодні актуальність та необхідність фінансування ресурсозберігаючих та природоохоронних заходів на Україні та світі не викликає жодних сумнівів. Тому тематика екологічного або «зеленого» інвестування є достатньо поширеною на науковому рівні, на рівні суспільства, в медіапросторі. Дослідження інвестиційних процесів у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища широко представлені у наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: О. Балацького, Т. Галушкіної, Л. Мельника, Н. Пахомової, К. Ріхтера, К. Харічкова та ін. Проте поза уваги залишається питання удосконалення понятійного апарату з метою актуалізації саме превентивного характеру екологічних інвестицій. Також важливим є формування ефективної системи мотивації екологічного інвестування.

У сучасних умовах жорсткої конкуренції на світовому та внутрішньому ринках підприємствам потрібно докладати неабияких зусиль, щоб конкурувати з іноземними та світовими виробниками. Для цього потрібно мати сучасні виробничі потужності та інноваційно-екологічне обладнання, адже на жаль на сьогоднішній день більшість вітчизняних підприємств не тільки не мають можливості впроваджувати новітні технологічні процеси та виробляти екологічну та конкурентоспроможну продукцію, але й підтримувати існуючі основні фонди у належному стані. Ступінь зносу основних виробничих фондів збільшується з кожним роком і складає у середньому близько 70%.

На сьогодні в Україні є усі умови для виробництва конкурентоспроможної продукції: кваліфіковані робочі кадри; сприятливе географічне положення та інші. Але без інвестицій виробництво не зможе конкурувати на світовому ринку.

У ситуації, що склалась в країні, дуже необхідними є саме екологічні інвестиції для стратегічного розвитку підприємств – це інвестиції, які спрямовані на розвиток та модернізацію виробничо-технологічного процесу із впровадженням або використанням інноваційних технологій виробництва та виробничо-технологічних процесів для зменшення негативної антропогенної та техногенної дії на навколишнє середовище (Андрєєва, 2005).

Слід зазначити, що серед науковців існують як вузькі тлумачення поняття «екологічні інвестиції» та і висвітлення їх сутності в широкому ракурсі. В умовах вітчизняної економіки популярним є варіант вузького розуміння даної категорії, оскільки сьогодні переважна більшість економічних та адміністративних природоохоронних заходів здебільшого спрямовані на боротьбу з наслідками безвідповідального господарювання та нерационального природокористування. Тобто капіталовкладення в природоохоронну сферу не мають превентивного характеру. Відповідно екологічні інвестиції найчастіше спрямовуються на виробництва, що спеціалізуються на виготовленні очисного устаткування та з перероблення відходів, засобів екологічного контролю і моніторингу, вимірювальної апаратури тощо.

Дослідження наукової літератури з питань екологічного інвестування дозволило сформулювати основні підходи щодо їх визначення з точки зору ефекту, який буде характеризувати реалізацію інвестицій. Так, автор (Андрєєва, 2005) визначає, що основною метою екологічного інвестування є запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища. В свою чергу С. В. Рилєєв та А. Л. Романчук (Рилєєв та ін., 2015) наголошують на важливості розвитку екосистем в цілому при здійсненні зеленого інвестування.

Необхідним атрибутом відповідного процесу в роботі (Вишницька, 2013) автор вважає забезпечення екологічної безпеки країни, внаслідок чого досягаються екологічний, соціальний та економічний результати.

На думку В. О. Аніщенко вкладення грошових коштів та реалізація тільки природоохоронних заходів повинна супроводжувати екологічне інвестування (Аніщенко, 2007).

Автори (Inderst et al, 2010) вважає екологічними інвестиціями вкладення, що спрямовуються на створення таких прибуткових фондів, в процесі виробництва та експлуатації яких, по-перше, зменшується використання природних ресурсів і, по-друге, пом'якшується (чи ліквідується) негативний вплив на довкілля та здоров'я людини.

Доцільним було б додати, що екологічні інвестиції будуть формувати екологічний імідж підприємства та підвищувати ринкову вартість компанії на ринку.

Екологічні інвестиції мають відмінні характеристики порівняно із інвестиціями в інші сфери господарської діяльності. Це обумовлено тим, що екологічні інвестиції не спрямовуються на отримання прибутку. Хоча в довгостроковій перспективі відповідні інвестиційні проекти можуть бути прибутковими або створювати умови для досягнення високого рівня прибутковості інших інвестиційних проектів. Так, закордонний досвід часто свідчить про безумовну економічну ефективність відповідних інвестицій. Оскільки сучасне інноваційне виробництво та господарська діяльність неможливі без використання ресурсозберігаючих технологій та контролю за екологічною чистотою продукції. Поруч із цим, важливу роль у здійсненні екологічних інвестицій відіграє держава, яка на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях повинна створювати умови для заохочення та стимулювання відповідного роду інвестицій. В цьому ракурсі державне управління екологічними інвестиціями слід розглядати не лише як інвестування у відновлення, охорону та розвиток природного довкілля, але й у створення передумов, мотивації та заохочення залучення капіталів у господарську сферу, відтворення та розвиток екологічної свідомості суспільства в цілому.

Розробка методів та шляхів впровадження екологічних інвестицій з практичної точки зору на сьогодні стримується відсутністю чіткого визначення особливостей екологічних інвестицій, їх видів та напрямків і сфер їх застосування. Аналізуючи наукові дослідження, можна узагальнити інформацію, притаманну екологічним інвестиціям, за наступними напрямками:

за характерними особливостями; за напрямками (об'єктами) інвестування; за видами екологічних інвестицій; за цілями екологічних інвестицій.

Так, найбільш характерними є наступні риси екологічних інвестицій (Андрєєва, 2005):

- спрямованість на використання, охорону, відтворення умов щодо підтримки природно-ресурсного потенціалу;

- об'єкт інвестицій має загальносуспільний для багатьох споживачів і користувачів характер, і досить часто задача не може бути вирішена окремим суб'єктом, регіоном, країною;

- необхідність розгляду різних джерел інвестицій, які поєднуються у часі та просторі, їх форм і видів;

- природна система (асиміляційний потенціал), її елементи не можуть дисконтуватися, хоча вони можуть знижувати, втрачати первинні властивості під впливом антропогенних чинників;

- відрізняється форма здійснення інвестицій, яка передбачає державні, міждержавні, власні, змішані форми організації соціально-економічної діяльності природокористувачів;

- урахуванням специфічних властивостей саморегуляції та самовідновлення екосистем, окремих її компонентів.

Безпосередньо здійснення екологічних інвестицій може відбуватися у відповідних напрямках.

1. *В технологію виробництва.* Результатом при цьому буде: зменшення енергетичного споживання; зменшення використання сировини та матеріалів в одиниці готової продукції; зменшення споживання води; скорочення викидів в атмосферу від виробництва; скорочення викидів CO₂ та інших парникових газів в атмосферу; зменшення витрат на виробництво.

2. *В якість виробництва.* Це буде забезпечувати відповідність світовим екологічним нормам та стандартам; покращення інвестиційного іміджу підприємства; зменшення екологічних платежів; збільшення численності споживачів; вихід на нові ринки збуту продукції; зниження антропогенного та

техногенного ризиків; поліпшення умов праці, дотримання безпеки виробництва; забезпечення екологічної безпеки країни і цілому.

3. *В організацію виробництва.* Впровадження нових екологічних стандартів та нормативів; використання системи екологічного менеджменту.

4. *Персонал підприємства.* Підвищення рівня екологічної освіти; підвищення рівня екологічної етики та культури; підвищення екологічної мотивації та відповідальності; посилення виробничої відповідальності (захист споживачів).

5. *В інноваційну діяльність.* Впровадження на виробництві інноваційних та патентоспроможних технологій та організаційно-технічних рішень; використання нових маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних технологій; інноваційне оновлення устаткування та модернізація технологічних процесів.

6. *В технології переробки (утилізації) відходів.* Впровадження на виробництві нових технологій переробки відходів; впровадження на виробництві нових технологій з переробки небезпечних відходів з мінімальними викидами; впровадження технологій з «нульовими» відходами; використання відходів власного виробництва як ресурсів для додаткового (допоміжного) виробництва.

7. *В екологічний аудит.* Забезпечення постійного екологічного контролю та моніторингу; можливість проведення комплексного аудиту діяльності підприємства; фінансування внутрішньо корпоративних екоаудиторських груп.

Відповідний перелік може бути доповнений наступним. Так, об'єктом екологічного інвестування може бути система менеджменту підприємства в тому випадку, коли мова йде про впровадження або вдосконалення системи екологічного менеджменту. Загальновідомо, що менеджмент підприємства формує, так звану, наноекономіку. Нано- (від грецьк. *nanos* – карлик), приставка для утворення найменувань віддалених одиниць, які дорівнюють одній мільярдній долі вихідних одиниць. Такий феномен (суб'єкт), який прямо або опосередковано пливає на результативність діяльності підприємства (Inderst et al, 2012).

Основними завданнями екологічного інвестування є:

- поліпшення якості і властивостей екосистеми;
- раціональне використання ресурсів природи;
- зниження ризиків, що обумовлені спільним використанням природних ресурсів і об'єктів;
- попередження та зниження екологічних ризиків і пов'язаних з ними соціальних, економічних ризиків самого підприємства;
- прибутковість інвестицій і зменшення терміну їх окупності;
- розвиток і вдосконалення соціально-економічних умов життєдіяльності людини.

Очевидним також є те, що екологічні інвестиції дозволяють будь-якому підприємству зменшити екологічні платежі та покращити свій імідж на ринку, як підприємству, що випускає екологічно чисту продукцію.

Залучення екологічних інвестицій дозволить мати можливість швидкої зміни виробничого процесу за рахунок впровадження новітніх технологій. Тобто, існує певна залежність: екологічні інвестиції – впровадження інноваційних технологій виробництва – відповідність світовим екологічним нормам та стандартам – зменшення викидів – зменшення екологічних платежів – покращення іміджу підприємства – збільшення чисельності замовників – збільшення прибутку – окупність інвестицій. У спрощеному варіанті ця схема буде мати наступний вигляд: екологічні інвестиції – зменшення екологічних платежів – збільшення прибутку – окупність інвестицій (Чирков, 2013).

Важливим питанням на сучасному етапі для вітчизняних підприємств є мотивація екологічного підприємництва. При цьому слід наголосити, що найбільш дієвою повинна бути позитивна мотивація екологічного інвестування, яка включає дві групи мотивуючих факторів (внутрішніх та зовнішніх).

1. Внутрішня позитивна мотивація екологічного інвестування:

- зростання прибутку за рахунок виробництва екологічно чистої продукції; збільшення обсягу продаж;
- зниження собівартості шляхом раціоналізації ресурсо- та енергоспоживання, зменшення утворення відходів;

- підвищення інвестиційних можливостей, реінвестування прибутку;
- збільшення вартості акціонерного капіталу підприємства;
- формування та підвищення екологічного іміджу підприємства;
- зростання курсу акцій;
- залучення висококваліфікованої робочої сили.

2. Зовнішня позитивна мотивація екологічного інвестування:

- зростання попиту на екопродукцію, підвищення конкурентоспроможності підприємства на внутрішніх та зовнішніх ринках, розширення ринків збуту;
 - поява системи стандартів ДСТУ ISO 9000, 14000, 22000; додаткова можливість бути визнаним на міжнародному рівні;
 - підвищення інвестиційної привабливості;
 - державна підтримка;
 - сприятливий розвиток відносин з органами місцевої влади та державного екологічного контролю, населенням, громадськими організаціями;
 - мінімізація ризику залучення до судової екологічної відповідальності.

В цьому ракурсі показовим може бути проведений у 2010 р. французькою бізнес-школою EDHEC, експеримент 97 європейських інвесторів у яких знаходиться більш ніж 300 мільярдів євро активів. З опитаних 86% вважають, що захист навколишнього середовища є інвестиційною темою, 62% інвесторів інвестують у різноманітні «зелені» сектори, а 21% спеціалізується на певному секторі «зеленої» економіки. Домінуючою мотивацією для здійснення зелених інвестицій виявилася відповідальність перед планетою та суспільством – 81%, але 48% інвесторів також назвали ринкові мотиви. Перехід до «зеленої економіки», а отже впровадження різноманітних «зелених» технологій та підприємств, знайшов позитивний відгук в урядах багатьох країн світу (Благой, 2013).

Підсумовуючи попередні тези можна визначити наступні види ефектів, які будуть мати місце при екологічному інвестуванні, як на мікро та і на макрорівні.

Так, на рис. 1.1 представлені вигоди від впровадження та використання екологічних інвестицій.

<p>Економічні вигоди інвестора</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ зростання продуктивності виробництва за рахунок застосування інноваційних та екологічних технологій і обладнання; ▶ зменшення витрат та собівартості продукції на основі скорочення її ресурсо- та енергоємності; ▶ підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та можливість виходу на нові ринки тощо. 	<p>Екологічний ефект</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ скорочення деструктивного впливу на навколишнє середовище; ▶ скорочення видобутку та, як наслідок, збереження природних ресурсів; ▶ поступове відновлення екологічної рівноваги та скорочення рівня техногенного навантаження; ▶ збереження природних ландшафтів; ▶ підвищення якості ресурсоспоживання
<p>Соціальний ефект</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ збільшення тривалості життя населення; ▶ скорочення рівня захворюваності; ▶ поліпшення умов праці; ▶ підвищенні рівня життя населення. 	<p>Політичний ефект</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ зменшенні рівня політичної залежності країни від зарубіжних постачальників ресурсів; ▶ розширенні можливостей використання міжнародних домовленостей для активізації торгівлі квотами, екологічно орієнтованою продукцією.

Рисунок 1.1 – Вигоди від впровадження та використання екологічних інвестицій

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що на сьогодні проблемні питання екологічних інвестицій в економіку України обумовлені не лише економічними проблемами держави, нестабільністю політичної ситуації в країні, а і певним небажанням та неможливістю чіткої переорієнтації промислового виробництва в бік саме екологічної реконструкція всієї господарчої діяльності. Стрімке скорочення загальних обсягів інвестицій на сьогоднішній день призводить не тільки до виведення інвестиційних коштів з України, а й до унеможливлення розширення інвестицій на охорону навколишнього природного середовища та впровадження нових ресурсозберігаючих технологій. Тому перспективи майбутніх досліджень за

даним напрямком повинні полягати в розробці та вдосконаленні теоретико-практичних підходів та механізмів імплементації екологічного інвестування в господарській діяльності.

Україна на сьогодні повинна чітко окреслити пріоритети розвитку й обрати стратегії інвестиційного розвитку з метою стимулювання залучення екологічних іноземних інвестицій та створення сприятливого клімату для вітчизняних інвесторів.

1.2 Економічне обґрунтування ефективності впровадження альтернативних джерел енергії з метою зниження ресурсомісткості економіки

«Зелена» енергетика – сфера енергетики, що забезпечує вироблення електричної, теплової та механічної енергії з мінімальними впливом на довкілля та ризиком техногенних катастроф. Часто «зелену» енергетику називають також альтернативною, оскільки вона створює альтернативу для заміщення традиційних теплової та ядерної енергетик.

До найбільш поширених джерел альтернативної енергетики зазвичай відносять: енергію сонця та вітру; геотермальну енергію; енергію хвиль та припливів; гідроенергію; енергію біогазу; енергію, отримувану з відходів (у т.ч. каналізаційних); вторинні енергоресурси; попутні газові ресурси видобутку вугілля та нафти. Більшість з названих джерел належить до відновлювальних джерел енергії (ВДЕ). Своєрідним напрямом «зеленої» енергетики є всебічний розвиток енергозбереження.

Команда дослідників зі Стенфордського університету спільно з представниками Каліфорнійського університету (США) провела масштабне дослідження щодо глобального переходу 139 країн світу на відновлювальні джерела енергії. Науковці впевнені, що протягом кількох найближчих десятиліть весь світ може почати отримувати енергію майже виключно за рахунок чистих джерел (Турлікьян, 2015). Офіційні документи були

представлені лідерам 195 країн під час конференції ООН зі зміни клімату в Парижі, яка відбулася 30 листопада 2015 р.

Так, наприклад, вартість невеликих фотоелектричних систем (менше 500 кВт) для нежитлових приміщень в 2014 р. знизилася на \$0,40/Вт, а вартість більш потужних систем від 500 кВт знизилася на \$0,70/Вт. Таким чином, вже п'ятий рік поспіль відзначається істотне зниження цін на сонячні батареї з установкою. І процес триває: у першому півріччі поточного року ціни впали ще на \$0,20-0,50/Вт, тобто на 6-13%.

Якщо «закон Свансона» (припущення, висловлене засновником корпорації SunPower, згідно з яким вартість фотоелектричних перетворювачів падає на 20% при кожному подвоєнні промислових потужностей сонячної енергетики) збереже свою силу, то до 2020 р. або 2021 р. сукупна потужність всіх сонячних електростанцій у світі досягне 600 ГВт, а вартість електроенергії без субсидій опуститься до 4,5 центів за кВт/год для самих сонячних територій (південь США, Австралія, Близький Схід і ін.) і до 6,5 центів за кВт/год для помірно сонячних територій (Центральна Європа, більша частина території США). Китай теж робить серйозні успіхи в області розвитку сонячної енергетики: У 2013 році сумарна потужність, введених в експлуатацію сонячних установок в Китаї досягла 12 ГВт. У 2014 р. Китай ввів в експлуатацію сонячні панелі сумарною потужністю 14 ГВт. Для порівняння, Німеччина, яка була лідером у сонячній енергетиці, в 2013 р. ввела в експлуатацію сонячні батареї сумарною потужністю 3,3 ГВт (Хвостова, 2015). При цьому слід зауважити, що вартість фотоелектричних елементів постійно знижується з 76,67 \$/Вт у 1977 р. до 0,74\$/Вт у 2013 р. (Бум, 2014).

Вільний від викопного палива світ отримує величезну економію грошових коштів. Нараз вітер є найдешевшим джерелом електроенергії в США, вартістю близько 50% вартості природного газу. Не набагато вища і вартість сонячної енергії. Розрахунки показують, що до 2021 р. ціна для сонячної електростанції складе близько 4,5 центів за кВт/год в місцевостях, які отримують багато сонячного світла. Для помірно сонячних місцевостей, таких як Індія і Китай, ця ціна буде коливатися в межах 6,5 центів за кВт/год. Це непогані показники,

якщо врахувати, що електрика від вугільних електростанцій може коштувати від 6,6 до 15,1 центів за кВт/год, і від 6 до 8 центів для природного газу.

У результаті дослідження, проведеного вченими з Енергетичного Інституту Франкфурта (Німеччина), отримано висновок, що до 2025 р. сонячна енергія стане дешевше ніж та, яку отримують за допомогою спалювання вуглеводнів – вугілля і газу.

За розрахунками фахівців, собівартість електроенергії, виробленої на сонячних електростанціях у Південній та Центральній Європі, опуститься до 4-6 центів за один кВт/год до 2025 р. У перебігу наступних двох десятиліть, до 2040-2050 р. очікується зниження витрат на отримання сонячної енергії до 2-4 центів за один кВт/год (Солнечная, 2015).

Німецькі вчені заявляють, що такі дані отримані в результаті розрахунків, що використовують достатньо «скромні» перспективи темпу розвитку галузі. Якщо ж технологічні інновації у фотогальваніці будуть упроваджуватися зі швидкістю більш оптимістичних прогнозів, то ціни на «сонячну» електроенергію можуть опуститися значно нижче. На сьогоднішній день енергія, що отримується за допомогою СЕС у Німеччині коштує менше 9 центів за кВт/год, що вже зараз є цілком конкурентною ціною для електроенергії, що виробляється на газових та вугільних електростанціях, а також АЕС (собівартість від 5 до 11 центів за кВт/год) (Економіка, 2015).

У дослідженні також відмічений великий вплив фінансових і нормативних умов на зниження в майбутньому вартості енергії, що виробляється сонячними електростанціями. Незалежно від місцевих факторів, ціни на фотоелектричне обладнання в загальносвітовому масштабі значно впадуть. Але нерегульовані нормативні умови в деяких країнах можуть сприяти зростанню витрат на реалізацію проектів ВДЕ до 50%. Таке положення може позбавити всіх переваг від більш високого рівня місцевого сонячного світла.

«Зелена» енергетика (сонце, вітер, геотермальне тепло, приливна енергія) дозволяє взагалі обходитися без сировини і хімічних процесів його спалювання. Це означає, з виробничих циклів виключаються цілі галузеві ланки, що забезпечують видобуток сировини, рекультивацію порушених ландшафтів,

транспортування сировини (вагонами/суховантажами – у разі вугілля або цистернами /трубопроводами /танкерами – у разі нафти і газу), електростанції, зайняті спалюванням палива; виробництва, призначені для виготовлення очисного обладнання та утилізації відходів; машинобудівні та будівельні підприємства, які створюють всі згадані потужності. Хоча, безумовно, існують також значні витрати по створенню самих установок для генерування відновлюваної енергії.

Однак важко сперечатися з тим, що такі напрямки відновлюваної енергетики, як сонячна та вітрова забезпечують виробництво енергії з мінімальними витратами праці на стадії їх експлуатації. Американський економіст Дж. Ріфкін назвав це явище енергією «з нульовими змінними витратами». Крім того, в порівнянні з вуглецевою та атомною енергетикою при експлуатації відновлюваних джерел енергії практично виключаються витрати, матеріалізовані у видобуток і переробку вихідних енергоносіїв.

У принциповій життєздатності відновлюваних джерел енергії переконують приклади, що фіксують два своєрідних рекорди, які були ними поставлені. За даними Інституту систем сонячної енергії Фраунгофера (Fraunhofer ISE), в один із сонячних днів, а саме 9 червня 2014 р., сонячними батареями Німеччини було вироблено більше половини (50,6%) енергії, спожитої в цей день в країні. Другий рекорд: 9 липня 2015 р., в день, який видався незвично вітряним, вітроенергетика Данії виробила 140% електроенергії спожитої в цей день в країні (Ветроенергетика, 2015).

Ще одним ефективним напрямком ВДЕ є біогазова енергетика. Біогазові способи отримання енергії використовують хімічні способи дегазації відходів. Тим самим вони сприяють формуванню замкнутих циклів використання сировини, що значно екологізує в цілому енергетичну основу промисловості.

Завдяки отриманим проривним науковим результатам, зокрема, різко збільшилося різноманіття технологічних принципів реалізації альтернативної енергетики, що працює на відновлюваних джерелах. У кожному з її напрямків (сонячна, вітрова, біогазова та ін.) сьогодні успішно розвиваються відразу кілька напрямків.

Наприклад, завдяки науковим проривам і технологічному прогресу вдається значно збільшити кількість ефективних напрямків у сонячній енергетиці. У сонячні батареї перетворюються не тільки дахи будинків, а й вікна приміщень. Технічно реалізована ідея «сонячного дерева», кожен листочок якого («надрукований», до речі за допомогою 3D принтера) являє собою мініатюрну сонячну електростанцію (Ильченко, 2015).

Не менш важливим є колосальне зростання ефективності альтернативних енергосистем. З 1977 по 2013 рік (тобто за 36 років) вартість 1 Вт встановленої потужності фотоелектричних елементів знизилася з 76,67 до 0,74 дол./Вт, тобто більше, ніж у 100 разів (!) Відповідно, знижується і вартість виробленої енергії (Литвинова, 2013).

Розширюється спектр техпроцесів, утилізують хімічну енергію трансформації відходів біомаси (виробництво біогазу, біоетанолу, біодизелю, та ін.).

Надзвичайно важливим науковим напрямком стає вдосконалення процесів акумулювання енергії. Як було вже сказано, колосально зросли швидкість зарядки електроаккумуляторних батарей та їх ємність. У Німеччині близько півмільярда євро заплановано інвестувати у вдосконалення технології водневих паливних елементів, які можуть перетворитися на ефективні акумулятори енергії.

Дослідники на чолі з професором Марком Джейкобсоном представили креслення та розрахунки (так звана дорожня карта), які демонструють, яким саме чином 139 країн світу можуть практично повністю задовольнити свої енергетичні потреби за допомогою ВДЕ до 2050 р. До списку 139 країн також увійшла й Україна. Розроблена американськими дослідниками карта показує, що найвищий потенціал розвитку в Україні належить вітровій (зможе покрити 55% енергопотреб країни) та сонячній (41,5%) енергетиці. При цьому розподіл по цим категоріям наступний. Так, вітроенергетика на території України має бути розподілена між офшорними (30%) та наземними (25%) вітроелектростанціями. Сонячна енергетика має бути представлена

повноцінними сонячними електростанціями (38%) та сонячними установками на дахах приватних будинків (1,5%), підприємств і держустанов (2%).

Автори дослідження вважають, що якщо всі 139 країн дотримаються плану та вирішать остаточно покінчити з викопним паливом, це відкриє 24 млн робочих місць у будівництві та задіє для обслуговування ще 26,5 млн осіб. Нові робочі місця компенсують втрату роботи для 28,4 млн чол., які сьогодні зайняті видобутком і переробкою викопного палива.

Сьогодні в державі функціонують установки з виробництва біогазу на полігонах твердих побутових відходів. Діють потужності з виробництва біоетанолу на спиртових заводах, відкрито кілька потужностей з виробництва біодизелю. Найбільш розвинене виробництво твердого біопалива: сьогодні працюють понад 200 виробників гранул (пелет) і брикетів з різних видів сировини (деревна стружка, тирса, солома, лушпиння соняшнику, лушпиння зерен та ін.). У масовому порядку стали реалізовуватися проекти переходу на даний вид палива в сільських школах, лікарнях та інших установах. У Запоріжжі впроваджуються технології утилізації тепла каналізаційних стоків і вторинного тепла Запорізької АЕС. За оцінками фахівців, внесок «зеленої» енергетики може становити від 20 до 50% енергобалансу країни (Економіка, 2015; Полевой, 2010; Хареба, 2012).

З урахуванням тенденцій розвитку ВДЕ та за умови збереження їх у майбутньому рівень енергонезалежності України може суттєво зрости, поряд зі зниженням екологічної небезпеки. Загальний обсяг інвестицій для реалізації розвитку ВДЕ в Україні оцінюється на рівні 15 млрд євро (Україні, 2014). За оцінками експертів найбільший потенціал розвитку відновлювальної енергетики в Україні мають: виробництво енергії з біомаси та відходів (72% від загального потенціалу біоенергетики, зважаючи на достатню розвиненість сировинної бази для цієї підгалузі), сонячна енергетика (59%) та вітроенергетика (56%).

2 МЕТОДИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СЕКТОРАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1 Формування сталого землекористування на принципах неконфліктного ресурсовикористання

Україна знаходиться на етапі становлення ринкової економіки, однією з умов якої є ефективне використання земельних ресурсів та потенціалу соціально-економічного розвитку територій. Враховуючи інституційні, економічні та екологічні зміни щодо земельних ресурсів виникає необхідність акцентування уваги щодо комплексного їх використання. Такий підхід вимагає аналітичних досліджень, екологічного аудиту та експертних оцінок земельних ресурсів як еколого-економічного потенціалу території. Із врахуванням підписання Угоди про асоціацію України та ЄС, існуючої у світі кон'юнктури ринку зернових та біомаси другого покоління, необхідно проводити дослідження оптимального використання сільськогосподарських земель – сільськогосподарське використання, ренатуризація земель або вирощування біомаси. Відомо, що частка розораності земель в Україні є однією з найбільших у світі (питома вага ріллі в сучасній структурі земельного фонду України досягає 53,9%). А площа незадіяних сільськогосподарських земель в Україні становить 3-4 млн. га. До 2020 р. біомаса може замінити близько 3,5 млрд. м³/рік природного газу для виробництва теплової енергії в Україні, а до 2030 р. – 7,5 млрд. м³/рік. Одним із прикладів є досягнення до 2020 р. 20% використання відновлюваної енергетики. За останні 10 років цей показник зріс з 8% до 14% (Гелетуха та ін., 2014). Три країни (Швеція, Болгарія та Естонія) вже виконали свої національні цілі із відновлюваної енергетики, які були заплановані до 2020 р.

Новітні технології, які використовуються в сучасному сільському господарстві, спричинили і далі продовжують породжувати екологічні проблеми. Це – посилення ерозії ґрунтів, евтрофікація водойм та водопотоків, використання шкідливих субстанцій, що забруднюють питну воду, подекуди отруєння живої природи та інше. Немало критики зазнають не тільки приватні

господарства, а й результати реалізації державних програм з землекористування також нерідко чинять негативний вплив на довкілля.

Відсутність сталого землекористування в Україні призвела до надмірної освоєності земель. За даними Марушевського Г. (Марушевський, 2006), в Україні освоєно близько 72% земельних ресурсів при допустимій нормі 60-65% загальної площі, розораність сягає 53,9% при допустимій нормі 40%. Для порівняння, в розвинених країнах Європи цей показник не перевищує 32%. Також, у зв'язку з відсутністю сталого землекористування, на сьогоднішній день в Україні в кризовому стані перебуває лісогосподарський комплекс (15,7% заліснення при оптимальних 22-25%). 57,4% загальної площі країни складають еродовані землі і цей показник збільшується з року в рік на 60-80 тис. га. Більше того, близько 20 % українських земель є у незадовільному для використання стані в наслідок перенасичення ґрунтів токсичними сполуками.

Формування вітчизняного ринку земель сільськогосподарського призначення, аналіз етапів трансформації земельних відносин, створення умов для ефективного функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення досліджуються багатьма економістами-аграрниками. Зокрема, обґрунтуванням питання організації землекористування, в тому числі трансформації угідь досліджувалась у роботах О. Гуторова (Гуторов, 2003), Є. Лебідя (Лебідь, 2009), Л. Луцкова (Луцков, 2009), А. Мартина (Мартин, 2003), А. Третяка (Третяк, 2003), А. Шаповала (Шаповал, 2005); питання обігу землі, формування організаційно-правового механізму управління земельними відносинами наведено в працях Ю. Білика (Білик, 2000), В. Горлачука (Горлачук В. та ін., 2004), О. Кашенко (Кашенко О., 1999), П. Макаренка, (Макаренко П. М., 2003), А. Юрченка (Юрченко, 2004), А. Сохничка (Горлачук В. та ін., 2004) та ін. вчених. Ґрунтовні дослідження природи конфліктів, як соціального явища розкриті у працях фахівців-конфліктологів: О. Антонюка (Антонюк, 2013), К. Боулдінга (Boulding K., 1979), Ю. Запрудського (Запрудский, 1992), М. Пірен (Пірен, 1992), Г. Ложкіна (Ложкин, 2003), ін.

Методологічні засади екологічних конфліктів розкриті у працях: І. Бистрякова, Є. Хлобистова (проблеми збалансованості в управлінні територіальними системами (Бистряков, 2001; Хлобистов, 2010), О. Іванова, І. Мазура, Л. Мельника (Мельник, 2007).

Вирішення зазначених проблемних питань з точки зору економіки, охорони і раціонального використання земель, збереження робочих місць, продовольчої й енергетичної безпеки, формування обґрунтування альтернативних способів використання земель є актуальними для всієї держави й потребують наукового обґрунтування.

За останні 20 років землекористування в Україні зазнало як позитивних, так і негативних змін на фоні недостатнього законодавчо-нормативного регулювання використання саме сільськогосподарських земель. Враховуючи природно-кліматичні умови держави зазначені проблеми набули специфічного еколого-економічного змісту і характеристик: засолення, підтоплення, підкислення, залуження, природного заліснення, оренди земель, руйнації цілісності системи меліорації в гумідній і аридній зонах, несанкціонованих змін щодо призначення сільськогосподарських земель тощо. Фактично в державі утворено низку еколого-економічних та, з врахуванням демографічних аспектів, соціо-еколого-економічних протиріч. Основа протиріч – це економічно доцільне збереження стану та поліпшення якості основної складової природного капіталу держави - земельних ресурсів (які «працюють» завдяки природній родючості, але в наш час зазнають деградаційних процесів) у ринкових умовах; екологічно збалансоване аграрне природокористування, як передумова формування експортного потенціалу; усунення держави від законодавчого регулювання концептуальних інституційних парадигм – співвідношення форм господарювання (до 30-40 % великого бізнесу та інших, в тому числі, наприклад, органічних фермерських господарств до 10%), що створить соціо-економічний баланс у сільському господарстві. Одним із еколого-економічних протиріч є продовження використання сільськогосподарських земель за умови відновлення агрохімічного балансу їх родючості, кислотності й підтримання оптимального водного режиму та (або)

збільшення відсотків залуження з метою розвитку тваринництва, вирощування технічних культур, біомаси тощо. Проблема підсилюється економічними факторами відсутності довгострокової аграрної політики в державі та щодо гумідної зони, зокрема. Тому зазначений конфлікт можливо віднести до:

- комплексного за ідентифікаційною ознакою, тобто базовими екосистемними компонентами, які є причиною конфліктної ситуації з приводу його залучення до процесів виробництва, споживання і обміну: «земельні»; «водні»; «лісові»; «мінеральні»; «продовольчі»; «асиміляційні»;
- локального за територіальною ознакою;
- власників за належністю учасників конфлікту;
- невизначеності або ризику за ступенем невизначеності ситуації, у якій відбувається конфлікт;
- латентного (прихованого) за ступенем прояву;
- зміни економічного устрою держави за чинниками виникнення;
- системоутворюючого як передумови зростання економіки, збереження земельних ресурсів, реалізації принципів сталого розвитку.

Існуючими законодавчо-нормативними і правовими документами недостатньо системно охоплюються питання збереження земельних ресурсів і невиснажливого їх використання. Багато питань стосовно зазначеної проблеми залишаються ще не розв'язаними і законодавчо неврегульованими, серед них: контроль за поверненням орендованих земель в належному якісному стані; фінансування заходів щодо раціонального використання земельних ресурсів; економічне стимулювання екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування; призупинення деградаційних процесів ґрунтів і відтворення їх родючості; державний контроль за зміною родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення; зменшення рівня розораності шляхом консервації малопродуктивних та деградованих земель; широке впровадження органічного землеробства; становлення повноцінного ринку землі та ін.

На сьогодні сформувалися два основних методи економічної оцінки земельних ресурсів: рентний і затратний. З одного боку, величина оцінки

земельних ресурсів пов'язується з витратами на їх відновлення, з іншого, визначається ефектом від їхньої експлуатації. Наявність оцінки землі дає можливість органам місцевого самоврядування поряд із нормативними, організаційними методами управління реалізувати свої повноваження на підставі створення економічних умов раціонального використання земель, забезпечити необхідну основу для формування фінансово-економічної бази місцевого самоврядування через упровадження плати за землю. У контексті зазначених проблем виникають три основні питання, для яких міркування землекористування та зміни його характеру є ключовими факторами, що стосуються як виробництва біопалива, так і продовольчої безпеки: не використання земель і розвиток виробництва біопалива; вирішення продовольчої безпеки; потреба для держави в обґрунтуванні доцільності угод з придбання землі в ринковому середовищі (під вирощування біомаси); обґрунтування питання про зміну характеру землекористування (під біопаливо і врахування наслідків кліматичних змін). Зазначені проблеми не є суто регіональними а згідно наукових доробок ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) - загальносвітовими (ГЭВУ,2013).

Для задоволення майбутнього попиту на продовольство доцільно залучити земельні ресурси, що мають високий бонітет та за умови їх дбайливого використання. При цьому варто зауважити, що біопаливну сировину доцільно вирощувати на «малопродуктивних» (у роботі ФАО вживається термін «вільних») ділянках землі, що не придатні для вирощування продовольчих культур (наприклад, для Полісся – низька схожість вирощеного зерна, малий вміст клейковини тощо). У всіх випадках необхідно керуватись системними соціо-еколоого-економічними пріоритетами на збереження природного капіталу держави з дотриманням вимог біорізноманіття, охорони й формування водних ресурсів, заповідання, рекреації за стратегічним напрямом діяльності суспільства - стабілізація, регулювання, контроль й скорочення навантаження на навколишнє природне середовище (НПС). При цьому також постає проблема розуміння та використання «вільних» земель (які не використовувались в нашій державі 10-20 років) проблеми вільних земельних ресурсів навіть на науковому

рівні ускладнюється відсутністю консенсусу щодо визначень даних понять і підходів до їх виміру. Наприклад на рівні світу для більш, як третини населення (2,4 млрд. чоловік) джерелом отримання енергії є біомаса (ГЭВУ, с. 138).

До розуміння «вільних» земель потрібно ставитись виважено через наукове обґрунтування та з використанням процедури екологічних аудиту, експертизи, стандартизації й екологічної сертифікації сільськогосподарських земель. З даних питань відомий досвід ФАО щодо глобальних сільськогосподарських районів, комплексних моделей землекористування та врахування змін клімату, глобальної моделі оптимізації біомаси (GLOBIOM), моделі вирощування культур за Комплексною природоохоронною та кліматичною моделлю (EPIC) для оцінки потенціалу землеробства на основі агрономічних критеріїв і передових методів управління, моделі Массачусетського технологічного інституту (MIT) та інших наукових розробок (ГЭВУ, с. 101).

Зіставлення різних аспектів з метою оцінки площ «вільних» земельних ресурсів неможливо провести без детальних досліджень та оцінки землекористування не тільки на світовому рівні, а й, на місцях, включаючи всі типи землекористування, про яких досі зібрано недостатньо інформації. При оцінці площ земель, які можна використовувати для вирощування рослинних культур зазвичай відштовхуються від оцінки фізичної можливості вирощування рослинних культур на землях, які зараз не використовуються в цих цілях, наприклад, аналіз посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні показує зменшення посівів жита, вівсу, льону-довгунця, посівів однорічних та багаторічних трав, скорочення площі чистих парів у 2,2; 1,7; 11,5; 3,5; 2,4; 2,6 разів відповідно.

Аналіз ситуації, в якій перебуває нині сільськогосподарське виробництво, свідчить, що у зв'язку з різким зменшенням внесення органічних та мінеральних добрив, фактичним призупиненням вапнування кислих ґрунтів, невпровадженням протиерозійних та інших заходів, активізувалися всі напрями деградаційних процесів. Загострилася проблема з балансом поживних речовин та гумусу, зростає рівень кислотності ґрунтового розчину, а також

інтенсивність ерозійних процесів. Тому із врахуванням світового досвіду пропонуємо проводити еколого-економічне обґрунтування доцільності використання деградованих, підкислених, малородючих ґрунтів для вирощування біопалива другого покоління. За класифікацією вчених щодо біопалива:

- до біопалива першого покоління зазвичай відносять етанол, вироблений з культур, багатих цукром (цукровий буряк, тростина, сорго) і крохмалем (кукурудза, пшениця, маніок), а також біодизель з олійних культур (сої, соняшнику, ріпаку, пальми);

- біопаливо другого покоління виготовляється з непридатної в їжу і (або) лігноцелюлозної біомаси, а одержувані продукти включають в себе лігноцелюлозний етанол, синтетичне паливо, біосинтетичний природний газ. Типовими прикладами лігноцелюлозної сировини є побічні сільськогосподарські продукти (кукурудзяні стебла, лушпиння, стебла), відходи лісового господарства (деревні відходи, верхівки дерев і гілки), багаторічні трави (просо, міскантус, сіно болотних трав), енергетичні культури (наприклад, верба або тополя) і муніципальні відходи. Біопаливо, що отримується з сировини, що не конкурує за родючі землі з зерновими культурами, іноді також називають біопаливом другого покоління незважаючи на використання традиційних операційних процесів;

- біопаливо «третього покоління» зазвичай стосується біопалива, яке не конкурує ні з продовольчими зерновими культурами, ані з землями. Як правило, до цієї категорії відносять біопаливо, вироблене з водоростей.

До 2011 р. виробництво біопалива першого покоління становило 99,85% від усього споживаного біопалива в світі (91,3 млн. т на рік у 2011 р.), а поточні виробничі потужності біопалива другого покоління з лігноцелюлозної сировини досягли тільки 137 000 т/рік. Розгортання виробництва біопалива з лігноцелюлози за оцінками Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), з урахуванням проектів, що знаходяться на даний момент на етапі будівництва, а також аносованих проектів, подальший розвиток потужностей для виробництва лігноцелюлозної біопалива може досягти 620 000 т/рік до 2018 р.

Біопаливо другого покоління може використовувати різні види біомаси, в тому числі ті, які не можуть бути використані як продовольство. Науковцями доведено, наприклад, вирощування енергетичної верби забезпечує баланс гумусу та вуглецю. Проте також варто зазначити, що для інтенсивного виробництва біомаси зазвичай потрібно родючі ґрунти. Із врахуванням зазначеного варто наголосити, що необхідно оцінювати потенційний вплив біопалива другого покоління на продовольчу безпеку з урахуванням інших видів використання сировини і необхідних ресурсів через процедуру екологічного аудиту та подальшої екологічної сертифікації в системі управління природокористуванням. Звідси проблеми у аграрному природокористуванні щодо використання біомаси для виробництва продовольства та (або) біопалива та різних видів енергії залежно від їх відносної продуктивності. Чим вища продуктивність біопалива з точки зору енергетичної та екологічної ефективності та соціальної відповідальності, тим менше буде вплив на продовольчу безпеку конкретного виду енергії, викиди парникових газів або економічних витрат на біопаливо. При цьому основним елементом витрат на виробництво біопалива є сировина. Звідси одним із протиріч буде наростання напруги на земельні ресурси під сільськогосподарську продукцію (рослинницька і продукція тваринництва), попит на деревину для будівництва і біомасу тощо.

Процедура екологічного аудиту для врахування наслідків трансформації стану земельних ресурсів узгоджується із схемами і процедурою екологічної сертифікації у сфері управління природокористуванням, методологічними підходами обґрунтування розвитку вирощування біопалива за трьома напрямками: економічним, соціальним та екологічним.

2.2 Врегулювання еколого-економічних протиріч системи внутрішньоміських пасажирських перевезень

В умовах постійного зростання конфліктного потенціалу потреб сучасного «інфраструктурного» світу, досягнення сталого розвитку території як соціо-еколого-економічної системи неможливе без своєрідної адаптаційно-збалансованої взаємодії суспільства, природи та економіки.

Можливість представлення території у вигляді соціо-еколого-економічної системи дозволяє чітко встановити її структурні складові, взаємозв'язки та взаємодії між елементами, відокремити вплив на неї різноманітних чинників і виділити серед них пріоритетні.

В Україні питання сталого розвитку регіонів постали ще у 1999 р., коли Україною було підписано Містобудівну Хартію Співдружності Незалежних Держав (СНД), що визначала керівні принципи та цілі сталого розвитку населених пунктів та облаштування територій. Пізніше було схвалено Концепцію сталого розвитку населених пунктів, яка визначала основні напрями державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів, правові та економічні шляхи їх реалізації (Гордєєв, 2012). Слід окремо зазначити, що цією Концепцією передбачено забезпечення розвитку пасажирського транспорту загального користування (насамперед енергозберігаючих, безпечних, екологічно чистих видів, зокрема електротранспорту) у відповідності до основних принципів сталого розвитку

Сталий розвиток території розглядаємо як усвідомлену, планомірну діяльність органів влади, спрямовану на розвиток територіальної громади з управління на місцевому рівні, задоволення людських потреб і прагнень та розвиток людського потенціалу за умови збереження і відновлення довкілля для нинішнього і наступного поколінь.

Сталий розвиток території означає підвищення рівня подолання нею несприятливих соціальних, економічних і екологічних ризиків та тенденцій, із спроможністю території забезпечувати збалансований розвиток,

саморегулювання, самовдосконалення із оптимальним використанням внутрішніх, а також зовнішніх ресурсів для задоволення потреб суспільства.

Для досягнення стабільного, збалансованого економічного зростання території необхідною умовою є розроблення ефективного та дієвого відповідного управлінського механізму. Ми пропонуємо розглядати такий механізм як цілісну структурно-функціональну систему зв'язків, що складаються між різними елементами самого механізму, регулювання їх взаємодії з метою сталого соціального та економічного розвитку території. На нашу думку, це цілеспрямована, відповідно до стратегії сталого розвитку система, що являє собою взаємопов'язану сукупність, функцій, принципів, методів, важелів та інструментів функціонування соціально-економічної сфери території, які дозволяють організовувати, регулювати і координувати процес раціоналізації для досягнення та підтримки оптимально необхідного рівня розвитку. Дієвість механізму сталого розвитку території повинна забезпечуватись наступними напрямками розвитку території: правові, організаційні, фінансові, економіко-інноваційні, соціальні, екологічні та інформаційні (рис. 2.1). Побудова визначеного механізму має сприяти підвищенню ефективності і раціоналізації функціонування території, і як результат сталому розвитку.

Необхідно підкреслити, що даний механізм передбачає взаємоузгодження соціальних, економічних та екологічних цілей. При цьому економічні цілі виступають похідними від соціальних та екологічних цілей.

Системне узгодження зазначених складових є однією із умов ефективної реалізації механізму сталого розвитку території. Зокрема, взаємний зв'язок соціальної та екологічної складових приводить до необхідності збереження рівних прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових вимагає досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми та надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. Взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля. Соціальна складова орієнтована на людський

розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов є справедливий розподіл благ між людьми, зменшення GINI-індексу, збереження соціального капіталу.

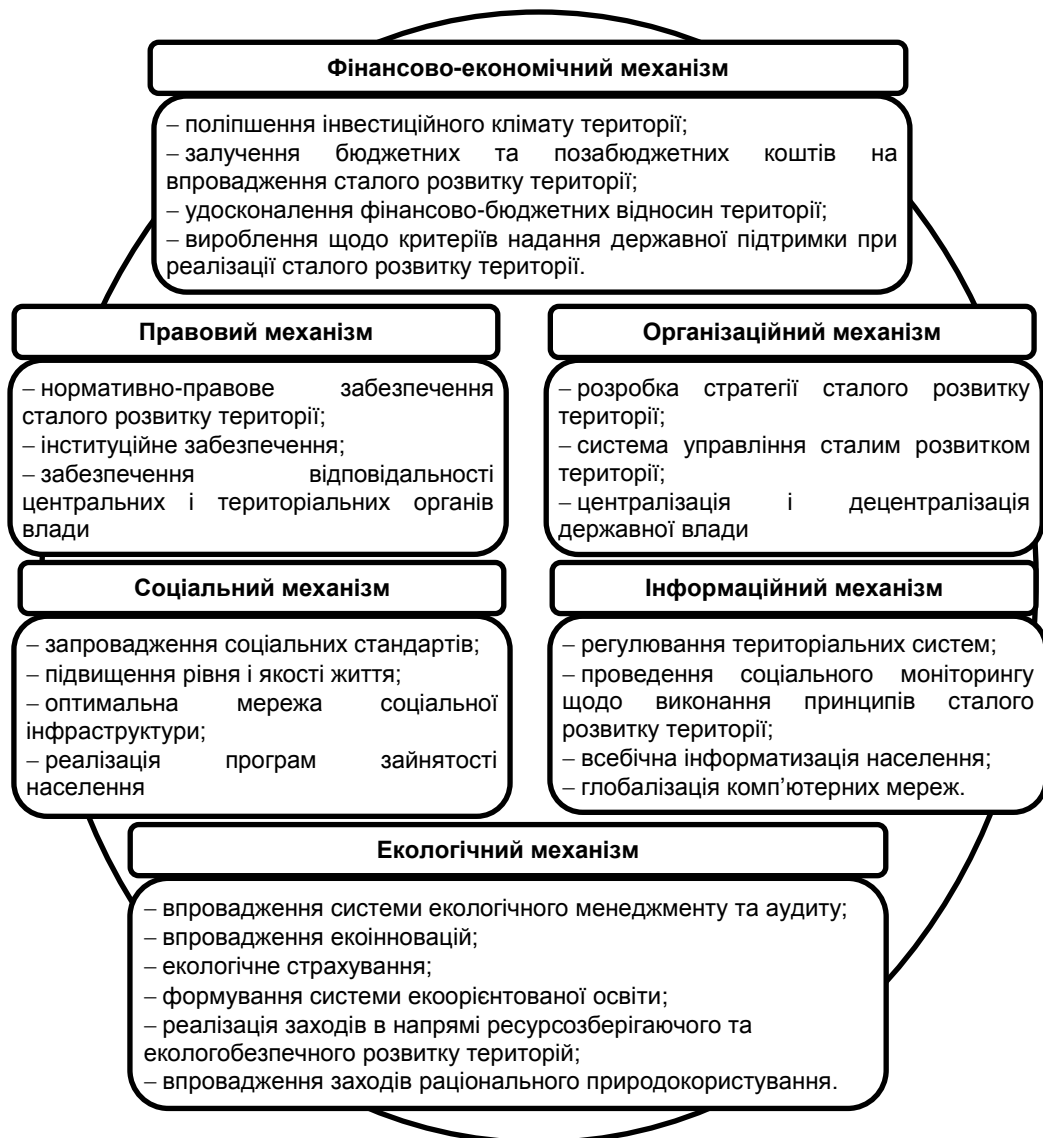

Рисунок 2.1 – Складові механізми сталого розвитку території

У рамках дослідження, доцільно більш детально зупинитись саме на реалізації стратегії сталого розвитку території. На нашу думку дана стратегія повинна містити систему інструментів та заходів щодо переорієнтації транспортної системи України з урахуванням фундаментальних принципів сталого розвитку території.

Європейський досвід свідчить, що одним із шляхів перебудови транспортної системи є впровадження та поширення екологічних видів транспорту (електропотяги, трамваї, електромобілі тощо), що вимагає розбудову відповідної інфраструктури території.

Необхідно наголосити, що переорієнтація транспортної системи має ряд не лише екологічних переваг, а й соціальних і економічних (рис. 2.2).

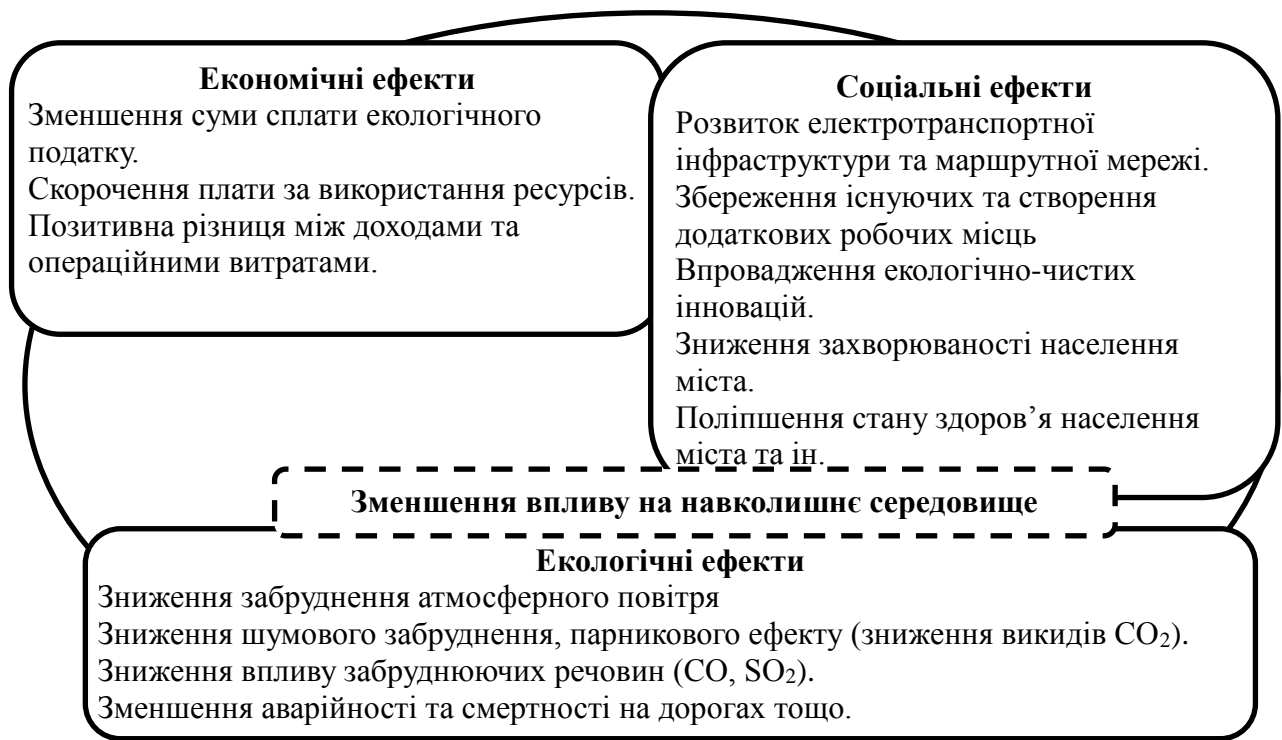

Рисунок 2.2 – Систематизація переваг переорієнтації системи пасажирських перевезень*

* Сформований авторами на підставі (Chigrin, 2014; Rocío Cascajo, 2005).

Однією із основних переваг впровадження стратегії сталого розвитку транспортної системи є зниження екологічного збитку від забруднення атмосферного повітря.

У дослідженні запропоновано методику оцінки ефективності перебудови транспортної системи. Дана перебудова передбачає впровадження трамвайної лінії на відповідній території, що у свою чергу забезпечить зниження еколого-економічного збитку від забруднення атмосферного повітря.

У рамках нашого дослідження відвернений річний еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря за рахунок впровадження трамвайної лінії розраховуємо за формулою:

$$\Delta PED = Z_n - Z_i, \quad (2.1)$$

де ΔPED – відвернений річний еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря за рахунок збереження трамвайної лінії; Z_i , Z_n – річний еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря річними викидами пасажирського транспорту міста з урахуванням існування та припинення трамвайного руху відповідно.

Оцінка річного еколого-економічного збитку від забруднення атмосферного повітря річними викидами, визначається за формулою, що була запропонована «Тимчасовою методикою визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів та оцінки економічного збитку, завданого народному господарству забрудненням навколишнього середовища» (Временная, 1983):

$$Z = y \times \delta \times f \times M, \quad (2.2)$$

де Z – еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря річними викидами; y – питомий збиток від надходження в навколишнє середовище умовної забруднювальної речовини (грн/ум. т); δ – безрозмірний показник відносної небезпеки вихлопних газів для даної території (показник фактора сприйняття); f – безрозмірна поправка, яка відповідає за характер розсіювання забруднювальної речовини в атмосфері; M – зведена маса річного викиду забруднювальних речовин.

Оскільки питомий збиток від надходження в навколишнє середовище умовної забруднювальної речовини (y) було визначено у 2001 р. в 17,53 грн/ум.

т (Мельник та ін., 2004), то за запропонованою методикою необхідно дане значення проіндексувати до умов 2014 р. за формулою:

$$y_{2014} = y_{2001} \cdot \prod_{t=2002}^{T_p} I_t, \quad (2.3)$$

де y_{2001} – питомий збиток від надходження в навколишнє середовище умовної забруднювальної речовини у 2001 р. (17,53 грн / ум. т); I_t – індекс інфляції t -го періоду; T_p – розрахунковий період, р.

Розрахунок зведеної маси річного викиду забруднювальних речовин здійснюється за формулою:

$$M = \sum_{i=1}^N A_i \cdot m_i, \quad (2.4)$$

де m_i – маса річного викиду домішки i -го виду (т/рік), $i=1, \dots, N$; N – загальна кількість домішок у викидах джерела; A_i – показник відносної агресивності домішки (ум. т/т) (Временная, 1983).

Для апробації запропонованої методики нами було проведено аналіз існуючого рівня пасажирської транспортної системи м. Конотоп Сумської області (Україна). Також досліджено передумови негативного впливу на сталий розвиток міста збільшення автомобільного пасажирського транспорту при ліквідації електротранспорту, а саме трамваїв.

Міська сфера пасажироперевезень м. Конотоп представлена двома рівно важливими складовими: автотранспортною та трамвайною маршрутною мережами, які щорічно забезпечують перевезення майже 7,6 млн. осіб.

Автобусна маршрутна мережа загального користування налічувала 18 маршрутів, а кількість автобусів, які працюють на міських маршрутах складала 63 од. При різній кількості рейсів та різній довжині маршруту в цілому кілометраж цих за рік складає близько 5 592 749 км.

Якщо ж аналізувати еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря внаслідок експлуатації автобусів на міських маршрутах, то слід зауважити, що вони споживають майже 1700 т кисню, виділяючи при цьому в атмосферу 3300 т вуглекислого газу та 110 т токсичних речовин, у тому числі 28 т оксиду вуглецю (чадний газ), 44 т вуглеводнів, 33 т оксиду сірки, 3,5 т твердих частинок і сажі, 1,1 т альдегідів (табл. 2.1). Також автобуси, стираючи шини, поставляють в атмосферу 2,5-3 т гумового пилу щорічно.

Таблиця 2.1 – Розрахунок викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря м. Конотоп від автомобільного пасажирського транспорту

Викиди токсичних речовин на 1000 літрів дизпалива	Об'єм викидів в атмосферне повітря
Оксид вуглецю (чадний газ), 25 кг	$(1118549,8/1000)*25=27963,7$ кг (27,9 т)
Оксид сірки, 30 кг	$(1118549,0/1000)*30=33556$ кг (33,5 т.)
Сажа, 3 кг	$(111854,9/1000)*3=3355,6$ кг (3,3 т)
Вуглеводень, 40 кг	$(1118549,8/1000)*40=44741,9$ кг (44,7 т.)
Альдегіди, 1 кг	$(1118549,8/1000)*1=1118,5$ кг (1,1 т)

Крім того, при середньому споживанні на 100 км 20 л дизельного пального 63 автобуси за рік спалюють $V_{л} = (5592749 \times 20) / 100 = 1118549,8$ л дизпалива, що з урахуванням переводу об'ємних одиниць у вагові складає:

$$M_T = \left(V_{л} \times \frac{\rho}{1000} \right) = 1118549,8 \times 0,84/1000 \text{ (т)}, \quad (2.5)$$

де M_T – маса речовини в т, $V_{л}$ – об'єм речовини в літрах, ρ – щільність речовини (для дизельного палива – $0,825 \text{ т/м}^3$).

Крім пасажирських автобусів, у місті використовується електричний пасажирський транспорт, представлений трамвайною маршрутною мережею,

яка здійснює близько 50% пасажирських перевезень. Це єдиний вид громадського транспорту, в якому без обмеження здійснюється перевезення пільгової категорії населення. Зауважимо, що відшкодування витрат міста на перевезення пільгової категорії населення громадським транспортом здійснюється з державного бюджету України, тобто бюджет міста може поповнюватися за рахунок дотацій та субвенцій із державного бюджету.

У м. Конотоп право на безкоштовний проїзд міським транспортом загального користування мали 23974 особи, тобто 26% від наявного населення, при цьому щоденно в середньому трамваєм користуються близько 9 тис. пільговиків, що в процентному відношенні до автотранспортних пільгових перевезень складає 81% (Офіційний, 2014).

На сьогодні м. Конотоп знаходиться в найбільш сприятливих умовах виконання зобов'язань по перевезенню пільгової категорії населення саме завдяки наявності в місті трамвая (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Обсяг фінансування пільгової категорії населення по містам Сумської області

Місто	Обсяги фінансування на 2014 р. (міський транспорт), тис. грн.	Кількість пільгового населення, чол.	Кількість пільгових поїздок на рік на 1 пільговика
Конотоп	4091,7	23974	152
Суми	12192,3	79431	130
Шостка	882,1	25720	17
Глухів	535,2	8370	32
Ромни	582,3	14349	17
Білопільля	458,8	16225	14

У разі припинення трамвайного руху (а це неминуче станеться без оновлення рухомого складу, який зношений майже на 98%) кількість пільгових поїздок на 1 пільговика на рік із 152 може зменшитись до 19 (виходячи з планових обсягів фінансування пільгових автоперевезень), тобто лише 13% від теперішньої кількості поїздок. Тому для забезпечення безперебійного перевезення пасажирів у місті, пасажиромісткість автобусів на міських маршрутах загального користування потрібно буде збільшити майже вдвічі. Це призведе до збільшення споживання паливно-мастильних матеріалів, обсягів викидів оксиду вуглецю на 3,3 тис. т або 100%, викидів чадного газу та сажі – на 100%.

Слід також відзначити, що збільшення обсягів викидів оксиду вуглецю унеможливить виконання містом європейської ініціативи Угоди мерів (щодо вимог Кіотського протоколу), якою передбачено зменшення обсягів викидів парникових газів та споживання паливно-мастильних матеріалів на 20% до 2020 р. (Угода, 2008).

Отже, відмова від трамвайного руху у місті має значні негативні соціальні, екологічні та економічні наслідки. Запропонована методика може бути використана для оцінки зазначених еколого-економічних наслідків.

Отже, використовуючи формулу (2.3), розрахуємо питомий збиток від надходження в навколишнє середовище умовної забруднювальної речовини (y) у 2014 р.:

$$y_{2014} = 17,53 \cdot (0,994 \cdot 1,082 \cdot 1,123 \cdot 1,103 \cdot 1,116 \cdot 1,166 \cdot 1,223 \cdot 1,123 \cdot 1,091 \cdot 1,046 \cdot 0,998 \cdot 1,005 \cdot 1,033) = 49,35$$

(грн/ум. т) (2.6)

Безрозмірний показник відносної небезпеки забруднювальних речовин (δ) та безрозмірна поправка, що відповідає за характер розсіювання забруднювальних речовин в атмосфері (f) для м. Конотоп становлять 2,5 та 1 відповідно табличним даним (Мельник та ін., 2004).

Розрахуємо значення зведеної маси річного викиду забруднювальних речовин в атмосферу (2.4) з урахуванням існуючої кількості маршрутних автобусів (M_i) м. Конотоп та у разі припинення трамвайного руху і відповідного збільшення маршрутних автобусів (M_n):

$$M_i = 3283,4 \times 1 + 33,5 \times 16,5 + 3,3 \times 41,5 + 44,7 \times 1,3 + 1,1 \times 41,6 = 4076,97 \text{ ум. т} \quad (2.7)$$

$$M_n = 6566,86 \times 1 + 67,7 \times 16,5 + 6,7 \times 41,5 + 89,5 \times 1,3 + 2,2 \times 41,6 = 8159,93 \text{ ум. т} \quad (2.8)$$

Тоді еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря річними викидами (2.2) з урахуванням існуючої кількості маршрутних автобусів (Z_i) м. Конотоп та у разі припинення трамвайного руху і відповідного збільшення маршрутних автобусів (Z_n) становитиме:

$$Z_i = 49,35 \times 2,5 \times 1 \times 4076,97 = 502996 \text{ грн} \quad (2.9)$$

$$Z_n = 49,35 \times 2,5 \times 1 \times 8159,93 = 1006731 \text{ грн.} \quad (2.10)$$

Таким чином, відвернений річний еколого-економічний збиток від забруднення атмосферного повітря (ΔPED) для м. Конотоп за рахунок збереження трамвайного руху складатиме:

$$\Delta PED = 1006731 - 502996 = 503735 \text{ грн.} \quad (2.11)$$

Крім того, на сьогодні жоден з перевізників не має фінансових можливостей до повного оновлення рухомого парку автотранспорту. Тобто стає під загрозу взагалі організація пасажирських перевезень.

Збільшення викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від автомобільного пасажирського транспорту у м. Конотоп призведе до

забруднення навколишнього середовища і погіршення його якості, що завдасть значного еколого-економічного збитку. Так, наслідком не вирішення питання оновлення трамвайних вагонів м. Конотоп створить реальну загрозу та може призвести до: зниження рівня транспортної забезпеченості необхідної мобільності трудових ресурсів як фактору розвитку виробництва; припинення трамвайного руху в місті; збільшення обсягів споживання нафтопродуктів; підвищення рівня забруднення навколишнього середовища; перенасичення дорожньої мережі міста менш екологічними транспортними засобами.

У процесі розвитку ринкових відносин пасажирський комплекс транспортної галузі міста є однією із тих сфер діяльності, де зберігають свою актуальність проблеми соціального аспекту перевезення пасажирів, збереження екологічної рівноваги в місті, сталого економічного зростання, вільного підприємництва і державного регулювання. Тому об'єктивною потребою є необхідність глибшого вивчення впливу, специфіки функціонування пасажирської транспортної системи на сталий розвиток міста.

3 РОЗРОБЛЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ І ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1 Концептуальні рамки механізму врегулювання екологічного конфлікту

Соціально-економічні системи, як складний і швидко змінюваний механізм виробничих, споживчих, трудових і соціально-правових відносин, характеризуються наявністю економіко-екологічних і соціальних протиріч. Функціонування й динамічний розвиток таких систем неможливий без різного роду конфліктів, які виникають внаслідок різновекторності інтересів суб'єктів господарювання й характеру відносин між ними. Найбільш поширеними є протиріччя, які набувають ознак економічних, правових (майнових), трудових і соціальних конфліктів. Зі значним збільшенням обсягів і зростанням темпів залучення природного капіталу у сферу господарювання, поступовою еволюцією технологічних укладів і зміною моделей виробництва й споживання суттєво зросли ризики виникнення ЕК.

Важливі методологічні й практичні аспекти врегулювання ЕК були й залишаються на сьогодні актуальною проблемою екологічної конфліктології. Труднощі розроблення ефективного організаційно-економічного механізму врегулювання економіко-екологічних протиріч, які набувають форм і ознак гострих ЕК, пов'язані перш за все зі значним конфліктним потенціалом, накопиченим у сфері природокористування. Враховуючи соціально-економічні витоки й характер ЕК (Сабадаш, 2006; Сабадаш, 2008), слід зазначити: як і до будь-якого конфлікту інтересів (наприклад, виробничого, майнового, трудового, управлінського), до врегулювання ЕК можуть бути залучені універсальні (певною мірою) методи, способи й інструменти. Але, зважаючи на характерні особливості ЕК, необхідною умовою формування комплексного механізму врегулювання ЕК є дотримання принципу системності – ключового в організації соціально-економічних систем. Відмінними особливостями ЕК, які визначатимуть характер, елементну структуру й функціональні зв'язки у механізмі узгодження конфліктних інтересів в ЕК, є такі:

- тип ресурсу, який залучений до ЕК, – природний;
- часовий аспект ЕК – еколого-економічні наслідки конфлікту можуть бути суттєво відтерміновані в часі;
- прояв синергетичного ефекту в ЕК;
- недетермінованість ризик-чинників ЕК;
- до ЕК залучаються декілька сторін (економічних суб'єктів, територіальних одиниць, держав); при цьому конфліктний потенціал суттєво зростає, а потенціал врегулювання – знижується внаслідок розширення кола акторів конфлікту і неузгодженості їх інтересів (аж до антагоністичних цілей);
- нерозробленість організаційно-економічних і правових механізмів та інструментарію врегулювання ЕК, особливо міжнародних;
- проблема транскордонності природних ресурсів;
- неврегульованість майнових прав на природний ресурс; вкрай актуальною проблема є для країн, що розвиваються;
- інформаційна нерівність у ЕК; до інформаційних ризик-чинників ми відносимо такі: обмеженість, несиметричність інформації; неможливість доступу до інформації; використання інсайдерської інформації; дезінформація; замовчування/приховування (навмисне) причин, масштабів, ризиків і наслідків ЕК; ненавмисне перекручування; залучення некваліфікованих експертів/аналітиків/фахівців; практика «закритих» звітів тощо;
- економіко-соціальна й техніко-технологічна нерівність формує різні моделі виробництва і споживання, перш за все у частині залучення/споживання/використання природного ресурсу. Як наслідок, методи й інструменти врегулювання ЕК, які знаходяться у розпорядженні сторін конфлікту, також можуть суттєво різнитися за можливістю їх використання та ефективністю.

Вибір і реалізація тієї чи іншої стратегії запобігання або врегулювання ЕК залежить від багатьох чинників, більшість з яких мають суб'єктивний характер. Тому формування уніфікованого механізму розв'язання ЕК є неможливим з економічної й організаційної точок зору. У той же час пропозиція концептуальних підходів до вирішення зазначеної проблеми і ключових

принципів базової системи врегулювання ЕК на різних рівнях є першочерговим завданням. Усвідомлюючи складність науково-методичної задачі, окреслимо спочатку коло базових принципів, на яких, на нашу думку, має вибудовуватися механізм врегулювання економіко-екологічних протиріч у ЕК.

Принцип *узгодження інтересів сторін конфлікту* – він є визначальним у соціально-економічних системах. Слід визнати, що саме економічні інтереси суб'єктів господарювання превалюють над іншими суспільними (соціальними, екологічними) інтересами. У ринковій системі первинним імперативом є економічний (фінансовий): вигода, прибуток, ефект. Тому ключовим завданням врегулювання ЕК є пошук взаємоприйняттого компромісу між максимізацією економічних ефектів в частині отримання прибутку і мінімізацією суспільно-екологічних втрат, що само по собі є надскладним завданням, особливо в умовах слабкої правової бази, дефіциту фінансових ресурсів, низького рівня демократії, слабкого громадського контролю і низького освітньо-культурного рівня суспільства. Доречно згадати чинник «ресурсного прокляття» та абсолютно різного його ефекту у різних економіках (розвинених, трансформаційних і тих, що розвиваються) (Полтерович и др., 2007; Сабадаш, 2009).

Принцип *оптимальності*: по відношенню до проблеми ЕК даний принцип слід розглядати з точки зору вибору найкращого варіанту врегулювання конфлікту із можливих (який би найбільш повно й адекватно відповідав поставленим завданням і умовам врегулювання). Урахування принципу оптимальності у вирішенні конфліктних задач (неспівпадіння цілей і критеріїв) є необхідною умовою пошуку компромісних рішень.

Принцип *раціональності*, як тип економічної поведінки суб'єкта, націленої на досягнення конкретного результату. У випадку ЕК мова йде про раціональну поведінку економічного суб'єкта при виборі стратегії врегулювання конфлікту. Слід пам'ятати, що економічний суб'єкт орієнтується перш за все на економічну вигоду, тому й рішення ним обираються відповідні – орієнтовані на максимізацію прийнятних для себе ефектів. Тобто, згідно даного принципу у моделях врегулювання ЕК суб'єкт надаватиме перевагу найкращому варіанту із

наявних альтернатив, переслідуючи, перш за все, свої економічні інтереси. Слідування принципу раціональності тісно пов'язане з оптимізаційними моделями розподілу обмежених ресурсів, що є актуальним в умовах конфлікту. Слід враховувати, що процедури врегулювання конфліктів базуються на поведінковій теорії особи, що приймає рішення, тому можливі випадки ірраціональної поведінки сторін ЕК (виходячи із знань, досвіду, навичок, інтуїції, моралі, права, наявної інформації тощо).

Принцип *синергії* (синергетичного ефекту). Природа – відкрита еволюціонуюча система. Процеси її самоорганізації є неперервними й динамічними, у яких важливу роль відіграють позитивні зворотні зв'язки. Під дією зовнішніх чинників і різного роду флуктуацій природна система набуває нових рис і станів, при цьому сумарна дія (сумарний вплив) декількох чинників системи (зовнішніх і внутрішніх) майже завжди відрізняється від ефектів окремо взятих чинників. Тобто, відбувається максимізація ефекту за рахунок цілісності системи. У процедурах врегулювання ЕК ефект синергії присутній майже повсюдно: вплив методів та інструментів врегулювання на соціально-економічний і екологічний стан середовища є комплексним, оскільки кругообіг у природі – замкнений цикл, на відміну від економічних циклів. Синергетичний потенціал врегулювання ЕК формується економічними, соціальними, екологічними, трудовими, ресурсними, інформаційними, інноваційними, освітніми та іншими ефектами, причому їх прояв можливий і в майбутньому.

Ефект синергії тісно пов'язаний ще із одним принципом – принципом «*відтермінованих ефектів*» (майбутніх ефектів). Рішення щодо стратегій врегулювання ЕК, які приймаються сьогодні, мають оцінювати опосередковані ефекти й бути орієнтовані на перспективу. Зазвичай екологічні наслідки конфліктів, аварій, катастроф мають місце не тільки «тут» і «зараз», а й у майбутньому: довготривалі екодеструктивні ефекти пов'язані із можливостями асиміляційного потенціалу, здатністю довкілля до самовідновлення, особливостями екологічної політики тощо.

Принцип *компенсації економічних збитків*, нанесених сторонами ЕК природному середовищу, економічній інфраструктурі, населенню, іншим

реципієнтам. Компенсація може мати різні матеріальні й нематеріальні форми – від фінансового відшкодування збитків до інвестування в природоохоронні заходи, соціальні й інфраструктурні проекти на території. У процесі врегулювання ЕК ключовим завданням є встановлення розміру компенсації (яка має бути адекватною нанесеним збиткам або перевищувати їх суму), джерел і суб'єктів компенсації, правого забезпечення процедур відшкодування, визначення контролюючих інституцій.

Принцип *додержання положень діючих нормативно-правових актів*. Екологічне право характеризується значним різноманіттям і відмінності правових основ регулювання природокористування часто дозволяють неоднаково трактувати ті чи інші екологічні порушення на різних територіях і в різних країнах. Як свідчить практика, у країнах з транзитивною економікою екологічне законодавство найчастіше більш ліберальне до екологічних правопорушників, а норми, ліміти, штрафи, плата за природокористування, рентні ставки, обмеження екологічного характеру тощо можуть суттєво відрізнятися (у гірший бік) від їх аналогів у економічно розвинених країнах. На цьому ґрунті виникають серйозні проблеми із розмірами й процедурами сплати компенсаційних платежів в рамках врегулювання ЕК. Головним завданням у цій сфері є гармонізація національних екологічних правових норм і положень з міжнародними. У більшості розвинених країн природоохоронні аспекти законодавств є уніфікованими і відкритими для їх ратифікації іншими державами. Однак для цього потрібно провести значну роботу з підготовки національних законів, норм і положень екологічного права з метою приєднання до міжнародних багатосторонніх угод у галузі збереження й охорони довкілля.

Принцип *контролю* за реалізацією рішень у межах процедур врегулювання ЕК. Функції координації й контролю за виконанням прийнятих на себе сторонами зобов'язань – важливий заключний етап заходів із врегулювання ЕК. Відповідно до принципу ключовими завданнями є:

- чітке розмежування прав та обов'язків сторін конфлікту й інших зацікавлених сторін у процедурах врегулювання ЕК;

- визначення інституцій/організацій, які будуть наділені контролюючими функціями;
- розроблення інструкцій/положень, які регулюють права й обов'язки інституцій;
- визначення чітких повноважень структур на застосування наглядових і каральних заходів по відношенню до сторін ЕК;
- визначення процедур врегулювання спірних питань тощо.

Методологічним базисом і науково-методичним підґрунтям організаційно-економічного механізму врегулювання екологічного конфлікту (ОЕМВЕК) є економічний механізм природокористування (або економічний механізм охорони навколишнього середовища), базовими елементами якого є: платність ресурсокористування; відповідальність за порушення екологічного законодавства; відшкодування економічного збитку від порушення природного середовища; стягнення неподаткових платежів за негативний вплив на довкілля. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено відповідні економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища (ст. 41): а) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів; б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів; г) встановлення нормативів збору і розмірів зборів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, на утворення і розміщення відходів та інші види шкідливого впливу; д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони

навколишнього природного середовища; е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища (Закон, 1991).

Пріоритетним завданням функціонування економічного механізму охорони навколишнього середовища є забезпечення економіко-екологічної безпеки держави за умови додержання економічними суб'єктами екологічного законодавства.

У економічній літературі під механізмом зазвичай розуміють комплекс (систему) заходів та інструментів, використання яких дозволяє економічному суб'єкту досягти намічених цілей (вирішити поставлені завдання).

У своїх дослідженнях під OEMBEK ми будемо розуміти комплекс заходів, методів та інструментів організаційно-економічного, правового й соціального характеру, які можуть бути залучені сторонами ЕК для провадження неконфліктної політики природокористування, ефективного врегулювання економіко-екологічних протиріч і досягнення економіко-екологічних цілей у межах обраних процедур.

Дослідження проблем формування ефективного OEMBEK започатковано нами у попередніх дослідженнях, зокрема (Сабадаш, 2012).

Враховуючи системний характер впливу комплексу чинників ЕК, OEMBEK має базуватися на залученні ефективних методів і форм розв'язання економіко-екологічних протиріч і відповідного економічного інструментарію.

На нашу думку, каркас OEMBEK мають формувати такі концептуальні блоки (табл. 3.1), поєднані у методично цілісний механізм прямими й зворотними зв'язками, які визначають напрями й характер взаємодій всередині механізму.

Таблиця 3.1 – Функціональні блоки й інструментарій ОЕМВЕК

Функціональний блок	Інструментарій
<i>Економічний блок:</i> процедури врегулювання ЕК, використання яких спонукає сторони конфлікту до економічних рішень, які б задовольняли економічні інтереси суб'єктів із дотриманням екологічних вимог	Податки; преміювання; ціноутворення; тарифи; плата за ресурси; стимулювання; ін.
<i>Адміністративно-економічний блок:</i> процедури врегулювання ЕК базуються на адміністративно-правових засадах, стимулювання й примусу, правового регулювання	Штрафи; субсидії; економічні санкції; компенсаційні платежі/виплати; екологічні обмеження; митне регулювання експортно-імпортних операцій; ін.
<i>Фінансово-економічний блок:</i> процедури врегулювання ЕК базуються на залученні фінансових інструментів впливу на господарську діяльність	Фінансове регулювання й планування; система розрахунків; кредитування; фінансовий контроль; застави; матеріальне стимулювання; оподаткування; ін.
<i>Блок ринкових інструментів</i> методи врегулювання ЕК базуються на застосуванні широкого кола ринкових економічних інструментів	Продаж прав/квот на забруднення; державна підтримка; реклама; створення іміджу; соціальна підтримка; екологічна експертиза; пропаганда; ліцензування; сертифікація; екологічне страхування; стандартизація; ін.
<i>Юридично-правовий блок:</i> процедури врегулювання ЕК базуються на положеннях законодавчо-правових актів (міжнародних і національних)	Механізм договорів, дозволів і екологічних ліцензій; міжнародна і національна правова база; інституційні процедури вирішення спорів; екологічне нормування; міжнародні багатосторонні угоди; міжнародний арбітраж; ін.
<i>Інноваційно-інвестиційний блок:</i> процедури врегулювання ЕК базуються на залученні інвестиційних інструментів та інноваційних підходах	Інвестування в «екологічно дружні» виробництва, технології, процеси, науково-технічні розробки; оренда; фондоутворення; лізинг; факторинг; екологічні фонди; екологізація процесів виробництва і споживання; ін.
<i>Інформаційно-аналітичний блок:</i> процедури врегулювання ЕК базуються на експертно-аналітичних оцінках і широкому залученні інформації із різних легітимних джерел, даних аналітичних звітів	Легітимні джерела інформації; експертні оцінки; аналітичні звіти й доповіді; екологічні звіти; урядові документи; звітність компаній; матеріали урядових і неурядових комісій; матеріали громадських слухань/обговорень тощо
<i>Соціально-культурний блок:</i> процедури врегулювання ЕК базуються на залученні соціальних інституцій, громадських організацій, просвітницьких спілок, міждержавних громадських організацій, громадян	Недержавні інститути; освітні проекти екологічного спрямування; екологічні заходи; «зелена» тематика у ЗМІ; культурний обмін; транскордонна екологічна співпраця; «зелений» туризм; пропаганда; громадські слухання/обговорення; громадський контроль; ін.

В залежності від типу, специфіки, особливостей розвитку ЕК інструментарій може бути розширено й доповнено.

3.2 Обґрунтування стратегічних підходів до врегулювання екологічних конфліктів: опис організаційно-економічного інструментарію

Врегулювання ЕК забезпечується залученням і практичним використанням різних стратегій, прийомів, методів і інструментарію (табл. 3.2). Їх вибір залежить від типу ЕК, його причин, динаміки та інтенсивності розвитку, інтересів конфлікуючих сторін тощо.

Метод врегулювання (розв'язання) ЕК – це комплекс збалансованих заходів і інструментів економіко-правового характеру, залучення і використання яких сприятиме досягненню цілей врегулювання конфлікту.

Таблиця 3.2 – Організаційно-економічний інструментарій врегулювання ЕК

Тип (вид)	Опис інструментарію
Ігнорування ЕК (або пасивна реакція на ЕК)	Небажання або неможливість (з об'єктивних чи суб'єктивних причин) визнавати існування ЕК (протиріччя). У довгостроковій перспективі не виключена трансформація ЕК в латентний та за умови подальшого ігнорування – в такий, що неможливо вирішити
Визнання факту (існування) ЕК	Проведення досліджень ЕК (збір, обробка і вивчення інформації; вивчення фактів і оцінка ступеню впливу ЕК на сторони конфлікту і довкілля тощо)
Врегулювання ЕК спільними зусиллями залучених у нього сторін	Ґрунтуючись на інформації від усіх залучених у ЕК сторін і результатах спільних акцій (дій, домовленостей), учасники конфлікту самостійно приймають узгоджене рішення, яке задовольняє зацікавлені сторони

Продовження табл. 3.2

Тип (вид)	Опис інструментарію
Врегулювання ЕК (консолідоване рішення) на основі оцінок, експертиз тощо	Частіш за все така процедура врегулювання ЕК використовується місцевими органами влади, інституціональними структурами, іншими уповноваженими організаціями, оскільки вони мають необхідні знання, досвід, універсальні процедури, технічний і організаційний потенціал
Розв'язання ЕК процедурами судочинства	Залучення третьої сторони для ухвалення судового рішення по ЕК, заснованого на нормах закону (національних чи міжнародних) і додержанні юридичних процедур (кримінальне, адміністративне судочинство; конституційний, третейський, арбітражний суди)
Врегулювання ЕК через залучення громадських, політичних та ін. структур	Управління ЕК через процедури впливу: лобіювання інтересів; вимоги змін нормативно-законодавчої бази і регуляторних актів; ініціювання громадських і політичних акцій, обговорень, референдумів, дебатів, слухань, комісій тощо
Врегулювання ЕК ринковими механізмами (інструментами)	Використання процедур регулювання ціни на «конфліктні» ресурси; трансформація ресурсних режимів (режиму доступу, режиму використання, режиму управління) з метою врегулювання ЕК; використання прав власності на природні ресурси (мінеральні ресурси, ліс, воду, землю, ін.); ринкові інструменти (ціноутворення, конкуренція, кон'юнктура, податки, пільги, преференції, обмеження, заборони, ін.)
Силові методи вирішення ЕК	Вирішення ЕК під тиском сили: силове протистояння, насильницькі дії, збройні сутички, акції громадської непокори, навмисне саботування рішень тощо
Інші методи врегулювання ЕК	Будь-які інші методи і інструментарій, які ґрунтуються на бажанні і можливостях конфліктуючих сторін врегулювати ЕК, і не наведені у таблиці

Наведені у таблиці методи врегулювання ЕК характеризуються такою економіко-правовою спрямованістю: 1) правовою (юридичною): міжнародні угоди, конвенції, акти, меморандуми тощо; 2) політичною: міждержавні угоди, міжурядові комісії, спільні програми, сценарії тощо; 3) інституціональною: нормативи, добровільні угоди, правила, процедури, т.ін.; 4) техніко-технологічною: норми, стандарти, ліміти, переміщення виробництв, модернізація обладнання, залучення новітніх технологій, запровадження прогресивних моделей виробництва і споживання, екологізація виробництва і споживання тощо; 5) економіко-фінансовою: тарифне і нетарифне регулювання, субсидування, фінансування, інвестування, фінансова допомога, гранти, компенсація, ін.; 6) торговою: ліцензування, регулювання товаропотоків, обмеження, заборони, ембарго; 7) інноваційно-інформаційною: обмін знаннями, досвідом, навичками, тренінги, навчання, стажування, міжнародна співпраця, екоосвіта, доступ до інформації, обмін базами даних, пропаганда, консультації тощо; 8) громадською: громадські комісії, референдуми, обговорення, дебати, ін.; 9) соціокультурною: створення національних парків (заповідників), територій, що охороняються, спільні традиції, соціальна підтримка тощо.

Економічний механізм управління і вирішення міжнародних екологічних конфліктів: процедури впровадження і узгодження економіко-екологічних і соціальних інтересів.

ЕК характеризується потенціалом врегулювання, під яким ми розуміємо здатність конфлікту бути вирішеним (врегульованим), незалежно від прийнятності результатів для сторін конфлікту у перспективі (рис. 3.1).

Врегулювання ЕК забезпечується залученням різних стратегій, прийомів, методів і інструментів, вибір і практичне використання яких залежить від причин, об'єкту, динаміки розвитку і інтенсивності перебігу ЕК, специфіки інтересів і особливостей сторін конфлікту тощо.

Розглянемо більш детально процедури розв'язання та особливості інструментарію, який може бути залучено учасниками конфлікту для ефективного використання потенціалу врегулювання ЕК.

1 – виникнення ЕК: визнання факту (існування) ЕК. Для ідентифікації ЕК (визначення причин, предмету і об'єкту) проводяться збір, обробка і вивчення інформації по ЕК, а також попереднє дослідження фактів і оцінка ступеню впливу ЕК на сторони конфлікту і довкілля тощо. Подальші зусилля і дії сторін ЕК мають бути зосереджені на узгодженні позицій, пошуку компромісу з метою формування потенціалу врегулювання конфлікту.

2 – ігнорування ЕК (або пасивна реакція на ЕК): небажання або неможливість (з об'єктивних чи суб'єктивних причин) визнавати існування ЕК (екологічного протиріччя). У довгостроковій перспективі не виключена трансформація ЕК в латентний та за умови подальшого ігнорування – у такий, що неможливо вирішити, тобто поведінка та взаємовиключаючі інтереси сторін конфлікту унеможливають вироблення і прийняття компромісних рішень.

За умови визнання сторонами факту існування ЕК та наявності бажання (необхідності), можливостей і засобів його врегулювання у перспективі, сторони конфлікту координують дії для формування інтеграційного потенціалу та залучення ефективних, адекватних конфліктній ситуації, методів (способів) вирішення ЕК. Вибір методу (способу) врегулювання ЕК має базуватися з одного боку, на максимальному врахуванні і задоволенні інтересів сторін конфлікту, з іншого – на мінімізації їх еколого-економічних, політичних, соціальних і моральних втрат.

3 – врегулювання ЕК спільними зусиллями залучених у нього сторін: ґрунтуючись на інформації від усіх залучених у ЕК сторін і результатах спільних акцій (дій, домовленостей), учасники конфлікту самостійно приймають узгоджене (компромісне) рішення, яке задовольняє усі зацікавлені сторони («ідеалістичний» підхід).

4 – врегулювання ЕК (консолідоване рішення) на основі оцінок, експертиз тощо: частіш за все така процедура врегулювання використовується місцевими органами влади (на локальному і регіональному рівнях), інституціональними структурами, іншими уповноваженими організаціями, оскільки вони мають необхідні для цього знання, досвід, універсальні процедури, технічний і організаційний потенціал («інституціонально-правовий» підхід).

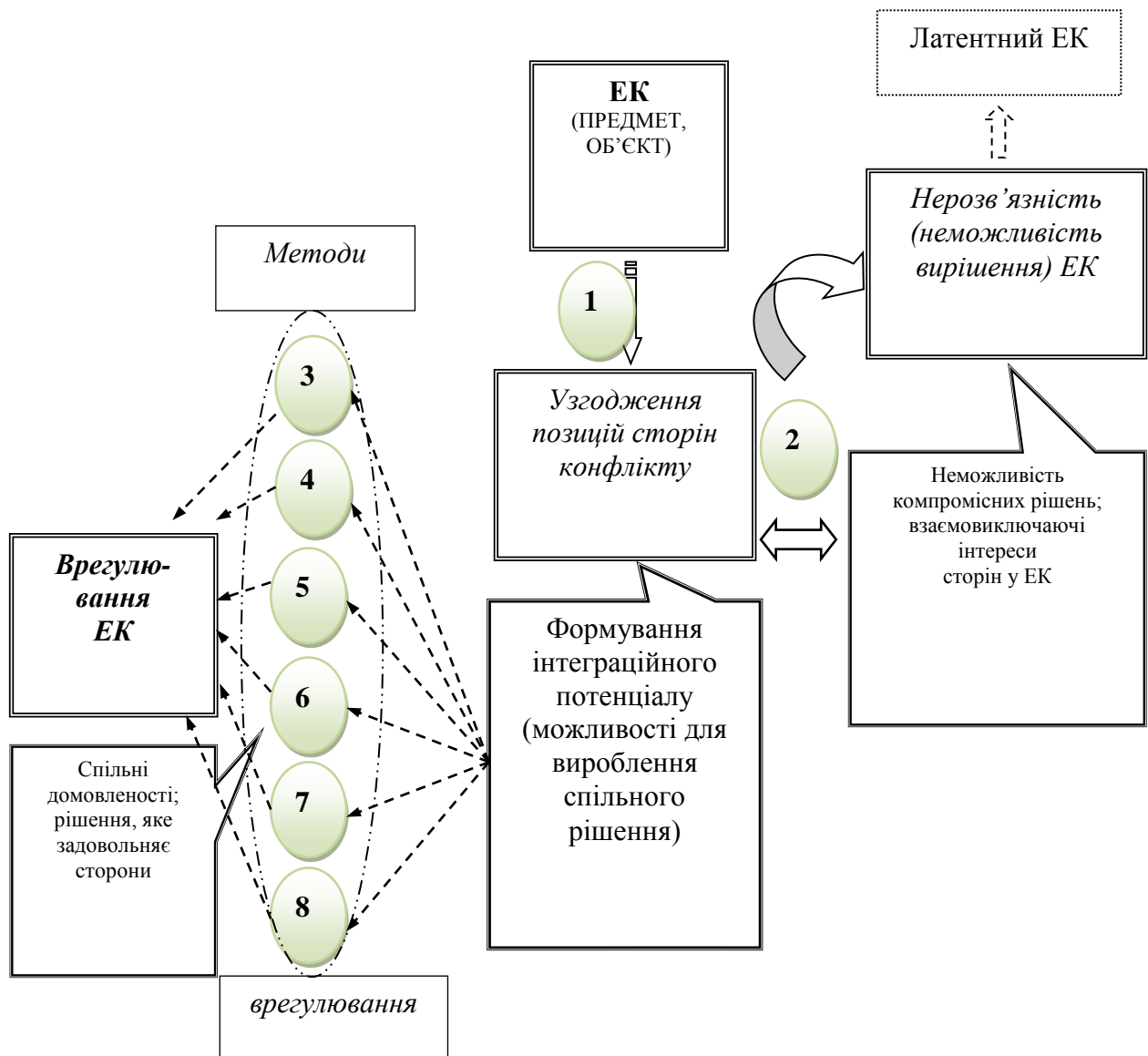

Рисунок 3.1 – Потенціал врегулювання ЕК:

1 – виникнення ЕК; 2 – 7 – методи врегулювання.

5 – розв'язання ЕК процедурами судочинства: залучення третьої сторони для ухвалення по ЕК судового рішення, заснованого на нормах закону (національних чи міжнародних) і додержанні юридичних процедур (кримінальне, адміністративне судочинство; конституційний, третейський, арбітражний суди) («правовий» підхід). Необхідною умовою для можливості залучення такого методу врегулювання ЕК є узгодженість позицій сторін конфлікту стосовно юридичних і правових норм і процедур (вони мають бути законодавчо визнаними сторонами ЕК і не викликати заперечень з точки зору імплементації).

6 – *врегулювання ЕК через залучення громадських, політичних та ін. структур.* Управління ЕК відбувається через процедури впливу: лобіювання інтересів; вимоги змін нормативно-законодавчої бази і регуляторних актів; ініціювання громадських і політичних акцій, обговорень, референдумів, дебатів, слухань, комісій тощо («регуляторний» підхід). Забезпечуючими чинниками ефективного залучення і використання інструментів врегулювання ЕК цієї групи є: а) відкритість суспільства; б) прихильність демократичним принципам розвитку; в) розвинене громадянське суспільство; г) розгалужена мережа ефективно діючих неурядових (громадських), особливо екологічних, організацій і фондів тощо.

7 – *врегулювання ЕК ринковими інструментами:* 7.1) використання процедур регулювання ціни на «конфліктні» ресурси; 7.2) трансформація ресурсних режимів (режим доступу до ресурсу, режим управління ресурсом і режим використання ресурсу (Сабадаш, 2007) з метою скорочення екодеструктивного впливу, зменшення екологічного дефіциту і оптимізації ресурсовикористання та сприяння таким чином вирішенню ЕК; 7.3) використання прав власності на природні ресурси (мінеральні ресурси, ліс, воду, землю, ін.); 7.4) ринкові інструменти (ціноутворення, конкуренція, кон'юнктура, податки, пільги, преференції, обмеження, заборони, ін.) («ринковий» підхід).

8 – *силові методи вирішення ЕК, тобто вирішення ЕК під тиском сили:* силове протистояння, насильницькі дії, збройні сутички, акції громадської непокори, навмисне саботування рішень тощо («силовий» підхід). Такий спосіб може використовуватися у випадку нерівності сторін конфлікту за політичними, військовими, інституціональними, фінансовими та ін. ознаками. Незважаючи на те, що з точки зору досягнення результату силові методи є найефективнішим, вони є найменш конструктивними з точки зору використання потенціалу врегулювання. Слід зазначити, що за таким сценарієм частіш за все причина ЕК не усувається, проблема не вирішується остаточно, тому зберігається досить високий ризик розвитку конфлікту у майбутньому із новою силою, із більш непередбачуваними наслідкам. Окрім того, ЕК може

трансформуватися у латентний, постійно жевріючий, коли слабший учасник конфлікту обирає приховані методи спротиву, тим самим поглиблюючи і ускладнюючи ЕК.

Можливе залучення й інших методів (способів), які ґрунтуються на бажанні і можливостях конфлікуючих сторін врегулювати ЕК або запобігти йому.

Основу структурної схеми узгодження еколого-економічних інтересів у ЕК (рис. 3.2) складають наступні елементи.

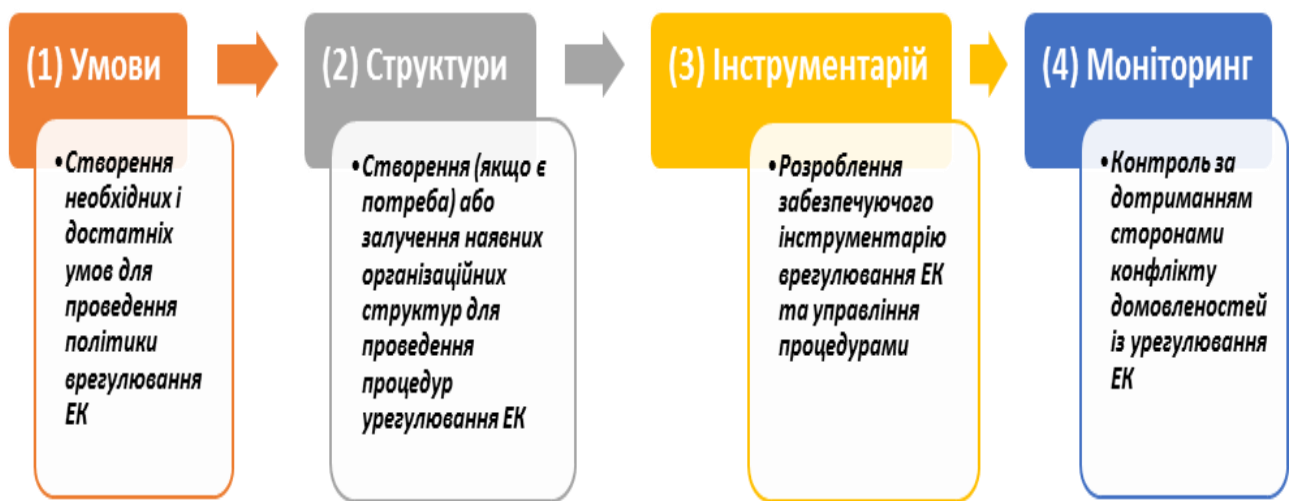

Рисунок 3.2 – Організаційно-економічні процедури узгодження еколого-економічних інтересів у ЕК

«Умови» (1): має включати процедури розроблення стратегії (стратегій) врегулювання ЕК із визначенням ключових завдань, а також залученням відповідного правового інструментарію (нормативно-правових актів національного і міжнародного характеру, міждержавних (транскордонних) угод тощо).

«Структури» (2): діяльність структур, залучених до врегулювання ЕК, має бути скерована на виконання організаційно-економічних рішень у рамках процедур врегулювання ЕК.

«Інструментарій» (3): система інструментів забезпечення процедур врегулювання ЕК включає дві підсистеми: 3.1 – безпосередньо інструменти

врегулювання ЕК: економічного, екологічного, соціального, техніко-технологічного, правового, політичного характеру; 3.2 – інструменти управління процедурами врегулювання ЕК організаційного характеру.

«Моніторинг» (4): система інструментів і заходів із забезпечення виконання сторонами конфлікту досягнутих домовленостей.

Конфлікти є невід’ємним елементом соціально-економічних відносин у суспільстві. Обмеженість природних ресурсів, підсилена нерівномірним їх розподілом, нерівним доступом до них, а також несприятливими економічними, соціальними і культурно-історичними чинниками, є причиною ресурсних і екологічних конфліктів. Виснаження природно-ресурсного потенціалу і, як наслідок, зменшення багатства нації матимуть непередбачувані негативні наслідки для еколого-економічних систем вже у найближчій перспективі. Саме з цих позицій стратегічним завданням учасників ринку є вироблення консолідованого підходу до запобігання (вирішення) ЕК, який би ґрунтувався на адекватних і найбільш ефективних механізмах їх врегулювання і забезпечував реалізацію визначених імперативів сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

У роботі сформовано концептуальні методичні основи системи ресурсного забезпечення економічного механізму управління і вирішення міжнародних екологічних конфліктів на основі конфліктогенних чинників ресурсовикористання: базуючись на дослідженні потенціалу врегулювання ЕК у сучасних соціально-економічних системах запропоновано методичний підхід до формування і використання економічного механізму управління і вирішення міжнародних екологічних конфліктів (за умови узгодження економіко-екологічних і соціальних інтересів): потенціал врегулювання ЕК запропоновано розглядати як сукупність процедур (дій) сторін конфлікту із залученням відповідного інструментарію. Основу структурної схеми узгодження еколого-економічних інтересів у ЕК складають елементи: «умови», «структури», «інструментарій», «моніторинг»; визначено, що врегулювання ЕК забезпечується залученням і практичним використанням різних стратегій (методів) і інструментарію, вибір яких залежить від типу ЕК, його причин, динаміки та інтенсивності розвитку, інтересів конфліктуючих сторін тощо; виходячи із необхідності ресурсного наповнення запропонованого механізму подано комплекс організаційно-економічних і нормативно-правових інструментів для розв'язання ЕК у контексті стійкого розвитку, основними компонентами якого визначено: а) правові основи здійснення економічної діяльності (права, обов'язки, ліцензії, обмеження, процедури, ін.); б) систему відносин власності на основні засоби виробництва; в) організаційну структуру економіки, тобто систему формальних і неформальних організаційних зв'язків, що формують реальні економічні відносини між господарюючими суб'єктами як по вертикалі (реалізація владної дії), так і по горизонталі (взаємодія між суміжними економічними суб'єктами і організаційна діяльність територіальних адміністративних органів); д) систему суспільних інститутів (традиції, етичні засади, порядки, релігійні звичаї, духовні цінності, ін.), що формують соціально-інформаційне поле економічної активності; е) економічні

інструменти; визначено ключові групи чинників впливу, що визначають ступінь конфліктності міжнародних (прикордонних) відносин та на основі їх аналізу запропоновано методичні підходи до визначення рівня конфліктності використання природних ресурсів на прикордонних територіях (коефіцієнт конфліктності прикордонного співробітництва); критичний аналіз методичних підходів до формування та реалізації стратегій розвитку дозволив розробити науково-методичні засади формування ефективної стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки на засадах неконфліктності у використанні спільних ресурсів.

Практичне значення роботи полягає у такому:

- *економічний* ефект полягає у використанні у практиці управління і врегулювання міжнародних ЕК відповідних методичних підходів та інструментів, як комплексного економічного механізму, що дасть змогу підвищити економічну ефективність функціонування національних економічних систем та зменшити прояв (вплив) конфліктного чинника у природокористуванні;

- *соціальний* ефект полягає у забезпеченні безпеки соціально-економічного розвитку за рахунок узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних груп природокористувачів завдяки залученню адекватних соціальних і правових інструментів врегулювання ЕК;

- *екологічний* ефект визначається можливістю зменшення екодеструктивного впливу на довкілля господарської діяльності економічних суб'єктів, включаючи транскордонне співробітництво. Інтегральним екологічним ефектом може бути поступова імплементація у практику господарювання принципів сталого розвитку територій, що призведе до зниження екосоціальної напруги в майбутньому.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Андрєєва Н. М. Теоретичні основи екологізації інвестиційної діяльності в Україні / Н. М. Андрєєва // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України. – 2005. – Вип.15. – С. 314–320.
2. Аніщенко В. О. До питання щодо вдосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування / В. О. Аніщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – Вип. 8. – С. 175–183.
3. Антонюк О. П. Прогнозування обсягів економічного відшкодування наслідків техногенного забруднення криворізького регіону: моногр. / О. П. Антонюк, І. М. Пістунов. – Д. : Національний гірничий університет, 2013. – 118 с.
4. Балацький О. Ф. Социально-экономический потенциал региона: монография. – Суми: Університетська книга, 2010. – 264 с.
5. Білик Ю. Д. Державний захист вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника та протекціоністська політика в Україні / Ю. Д. Білик. – К. : Урожай, 2000.
6. Быстряков И. К. Адаптивное управление экологоориентированным развитием как методологическая проблема / И. К. Быстряков / Методы решения экологических проблем. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2001. – С. 51–68.
7. Благой В. В. Екологічне спрямоване інвестування / В. В. Благой // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 66. – С. 71–75.
8. Бум развития солнечной энергетики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.priroda.su/item/3816>. (Актуально на 03.03.2016).
9. Вишницька О. І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації / О. І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2013. – № 2. – С. 51–58.

10. Ветроэнергетика Дании за один день выработала больше электричества, чем требовалось стране [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://geektimes.ru/post/253300/>. (Актуально на 03.03.2016).
11. Временная типовая методика оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей природной среды и определения экономической эффективности природоохранных мероприятий. – М. : ЦЭМИ АН СССР, 1983. – 68 с.
12. Галушкіна Т. П. Економіка природокористування / Т. П. Галушкіна. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 321 с.
13. Гордеев О. К. Забезпечення сталого місцевого розвитку: підходи, принципи, складові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/4/04.pdf>. (Актуально на 10.04.2015 р.).
14. ГЭВУ, 2013. Биотопливо и продовольственная безопасность: Доклад Группы экспертов высокого уровня по вопросам продовольственной безопасности и питания Комитета по всемирной продовольственной безопасности. – Рим, 2013. – 164 с.
15. Горлачук В., Сохнич А. Роль держави в реалізації земельної реформи //Землевпорядкування і земельний кадастр: Вісник Львівського державного аграрного університету. – 2004. – № 3. – С. 11–18.
16. Гуторов О. І. Еколого-економічні проблеми трансформації земель сільськогосподарського призначення в Україні / О. І. Гуторов, К. М. Бойко // Вісник ХНАУ. – 2003. – № 6. – С. 225–226.
17. Державна служба статистики України. Україна у цифрах у 2012 році. Статистичний збірник. За редакцією Осауленка О. Г., – К., 2013. – 249 с.
18. Економіка енергетики : підручник / за ред. д.е.н., проф. Мельника, д.е.н., проф. І. М. Сотник. – Суми : Університетська книга, 2015. – 378 с.
19. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/tt1001>.

20. Запрудский Ю. Г. Социальный конфликт / Ю. Г. Запрудский. – Р н/Д.: Феникс, 1992. – С. 54.
21. Ильченко Л. Во Франции установили дерево, которое вырабатывает электроэнергию [Электронный ресурс] / Лариса Ильченко. – Режим доступа : <http://creativpodiya.com/posts/46286>. (Актуально на 03.03.2016).
22. Кашенко О. Л. Фінансово-економічні основи природокористування / О. Л. Кашенко. – К. : Вища шк., 1999. – 303 с.
23. Квактун О. О. Реальні екологічні інвестиції як дієвий інструмент сталого проектування та будівництва регіонів України [Електронний ресурс] / О. О. Квактун. – Режим доступу: http://ecoukraine.org/_ld/0/7_espros_2014_83_.pdf.
24. Лебідь Є. М. Сівозміни з урахуванням агробіологічної доцільності розміщення сільськогосподарських культур / Є. М. Лебідь // Збірник наукових праць Інституту землеробства УААН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-120/doc-195/>.
25. Ложкин Г. В. Практическая психология в системах «человек – техника»: учеб. пособ. для вузов / Г. В. Ложкин, Н. И. Повякель . – К. : МАУП, 2003 . – 294 с.
26. Луцков Л. П. Розробка обмежень для економіко-математичних моделей з використання земельних ресурсів в агропромисловому комплексі / Л. П. Луцков, А. Ю. Лазарчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 7–9.
27. Мартин А. Г. Деякі підходи до еколого-економічного удосконалення структури земельних угідь / А. Г. Мартин // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2003. – Вип. 68. – С. 230–233.
28. Марушевський Г. Висока ресурсо- та енергоємність української економіки як загроза сталості розвитку. Формування основних засад сталого розвитку України, стратегія соціально-економічних перетворень. Україна: / Г. Марушевський. – Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006. – С. 276.

29. Мельник Л. Г. Методи оцінки екологічних втрат : монографія / за ред. Л. Г. Мельник та О. І. Карінцевої. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 288 с.
30. Мельник Л. Г. Экономика развития: монография. – Суми: Університетська книга, 2006. – 662 с.
31. Мельник Л. Ю., Макаренко П. М. Соціально-економічна оцінка землеволодіння та землекористування в аграрній сфері економіки // Економіка АПК. – 2003. – № 12. – С. 118–122.
32. Литвинова А. Стоимость солнечных батарей за последние 35 лет уменьшилась в 100 раз [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nature-time.ru/2013/12/stoimost-solnechnyih-batarey/>. (Актуально на 03.03.2016).
33. Офіційний сайт Конотопської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://rada.konotop.org>. (Актуально на 10.04.2015 р.).
34. Пахомова Н. Экологический менеджмент / Н. Пахомова, А. Эндрес, К. Рихтер. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
35. Пирен, М. И. Культура межнационального общения: сущность, функциональная роль в обществе : автореф. дис... д-ра социол. наук: 22.00.04 / Пирен Мария Ивановна; АН Украины, Ин-т социологии. – К., 1992. – 31 с.
36. Полевой М. Производство и рынок биоэтанола в Украине [Электронный ресурс] / М. Полевой, 2010. – Режим доступа : <http://minprom.ua/articles/43500.html>. (Актуально на 03.03.2016).
37. Полтерович В. Экономическая политика, качество институтов и механизмы «ресурсного проклятия» / В. Полтерович, В. Попов, А. Тонис. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 98 с.
38. Рилеев С. В. Екологічні інвестиції в Україні: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / С. В. Рилеев, А. Л. Романчук. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/9_SNP_2015/Economics/7_189588.doc.htm.

39. Сабадаш В. В. Методичні підходи до детермінації екологічного конфлікту / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – № 4. – С. 49–62.
40. Сабадаш, В. В. Детермінація екологічного конфлікту у загальній системі еколого-економічної безпеки: теорія і методологія / В. В. Сабадаш // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2008. – № 6. – С. 25–36.
41. Сабадаш В. В. Екологічні конфлікти і проблеми права власності на ресурс: науково-технологічні аспекти ресурсної безпеки / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 48–49.
42. Сабадаш В. В. Економіко-організаційні й інституційні чинники екологічного конфлікту, як ресурсні обмеження економічного зростання / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 3. – С. 32–37.
43. Солнечная энергия будет дешевле, чем электричество из угля, газа и АЭС уже к 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecotechnica.com.ua/energy/solntse/37-solnechnaya-energiya-budet-deshevle-chem-elektrichestvo-iz-uglya-gaza-i-aes-uzhe-k-2025-godu.html>. (Актуально на 03.04.2016).
44. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / Под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – 1120 с.
45. Статистичний щорічник Рівненської області за 2012 рік / Голов. упр. статистики у Рівнен. обл. – Рівне, 2013. – 482 с.
46. Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні. Аналітична записка БАУ. № 9. Гелетуха Г. Г., Железна Т. А., Кучерук П. П., Олійник Є. М. 27 травня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uabio.org/activity/uabio.
47. Третьяк А. М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А. М. Третьяк. – К. : ЦЗРУ, 2003. – 337 с.

48. Турлікьян Тетяна. Для 139 країн світу, в тому числі для України, створено план відмови від викопного палива до 2050 року / Т. Турлікьян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecotown.com.ua/news/Dlya-139-krayin-svitu-v-tomu-chysli-dlya-Ukrayiny-stvoreno-plan-vidmovy-vid-vukopnoho-palyva-do-2050/>. (Актуально на 03.03.2016).
49. Угода мерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uhodameriv.eu/index_uk.html. (Актуально на 10.04.2015 р.).
50. Україні потрібно 15 млрд євро на розвиток відновлюваних джерел енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecotown.com.ua/news/Ukrayini-potribno-15-mlrd-yevro-na-rozvytok-vidnovlyuvanykh-dzherel-enerhiyi/>. (Актуально на 03.03.2016).
51. Хареба В. В. Наукові аспекти виробництва біоетанолу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sugar-journal.com.ua/custom/.../17-19.pdf>. (Актуально на 01.11.2012).
52. Харічков С. К. Екологічне чисте виробництво: інституціональні передумови, шляхи та механізми їх активізації в Україні / С. К. Харічков, Н. М. Андреева // Економіст. – 2010. – №10. – С. 25–29.
53. Хвостова Елена. Насколько подешевеет солнечная энергия? [Электронный ресурс] / Е. Хвостова. – Режим доступа : <http://ekogradmoscow.ru/novosti/novosti-nep/naskolko-podesheveet-solnechnaya-energiya>. (Актуально на 03.03.2016).
54. Хлобистов Є. В. Проблеми інституціоналізації системи раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища / Є. В. Хлобистов, Л. В. Жарова // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2010. – №2. – С. 206–214.
55. Чирков С. О. Екологічні інвестиції як один із чинників екологічної безпеки виробництва [Електронний ресурс] / С. О. Чирков. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2013-kachestvo-economichnogo-rozvitku/2_chirkov.htm.

56. Шаповал А. М. Еколого-економічне обґрунтування оптимізації агроландшафтів Поліської зони в умовах реформування земельних відносин (на прикладі Житомирської області). Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.08.01 / А. М. Шаповал / ДП «Головний науково-дослідний та проектний ін-т землеустрою». – К., 2005. – 20 с.
57. Юрченко А. Д. Сучасні перспективи обороту земельних ділянок в аграрній сфері // Землевпорядний вісник. – 2004. – № 4. – С. 62–64.
58. Boulding K. Ecodynamics: A New Theory of Societal Evolution, 1978.
59. IEA. 2011. Biofuels for transport, the technology roadmap. Available : http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/biofuels_roadmap.pdf.
60. Inderst, G. Defining and Measuring Green Investments: Implications for Institutional Investors. Asset Allocations / G. Inderst, Ch. Kaminker, F. Stewart // OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions. OECD Publishing. – 2012. – No.24. – 55 p.
61. Chigrin O. The Ways of Corporate Sector Firms Financing for Sustainability of Performance / O. Chigrin, T. Pimonenko // International Journal of Ecology & Developmen. – 2014. – № 29.3. – Pp. 1–13.
62. Rocío Cascajo Assessment of economic, socialand environmental effects of rail urban projects. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ectri.org/YRS05/Papiers/Session-1ter/cascajo.pdf>. (Актуально на 10.04.2015 р.).

ДОДАТКИ

Додаток А Перелік публікацій

1. Сабадаш В. В. Паливно-енергетичний потенціал України: імперативи й ризику безпекової системи [Текст] / В. В. Сабадаш // Стратегічне управління національним економічним розвитком: монографія: в 2-х т. / За заг. ред. О. В. Кендюхова. – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2013. – Т. 2. – С. 281–290.

ISBN 978-966-377-160-1 (Т. 2)

2. Сабадаш В. В. Экологический императив в системе оценки инвестиционной привлекательности территории [Текст] / В. В. Сабадаш // Современные тенденции управления политическим и социально-экономическим развитием территории / Под ред. Минаковой И. В., Мельника Л. Г. – Орёл : АПЛИТ. – 2013. – С. 99–119.

ISBN 978-5-904446-39-0

3. Сабадаш В. В. Екологічні конфлікти, як провісники глобальної війни за природні ресурси [Текст] / В. В. Сабадаш // Економіст. – 2013. – №1. – С. 6–8.

ISSN 1810-3944

4. Сабадаш В. В. Проблемы повышения конкурентоспособности экономики в условиях глобализации [Текст] / В. В. Сабадаш // Актуальные проблемы развития социально-экономических систем : теория и практика : сборник статей. – Курск : Издательство «Кувекс», 2013. – С. 266–270.

ISBN 978-5-905594-11-3

5. Сабадаш В. В. Стратегии урегулирования экологических конфликтов в контексте устойчивого использования природных ресурсов [Текст] / В. В. Сабадаш // International Journal “Sustainable Development”, Varna Technical University, Bulgaria. – Vol. 9, June 2013. – Pp. 91–98.

ISSN 1314-4138

6. Сабадаш В. В. Глобальная экономическая политика: современные тенденции, перспективы, риски [Текст] / В. В. Сабадаш // Материалы международной научно-практической конференции «Экономическая

политика: на пути к новой парадигме». Пятнадцатые Друкеровские чтения. В 2-х томах. Том 1 / Под ред. Р. М. Нижегородцева, А. И. Тихонова, Н. В. Финько. – М. : Издательство «Доброе слово», 2013. – С. 207–217.

ISSN 978-5-89796-2

7. Сабадаш В. В. Екологічна складова інвестиційної привабливості території й неконфліктного природокористування [Текст] / В. В. Сабадаш // Таврійський науковий вісник: науковий журнал. – Вип. 84. – Херсон : Грінь Д. С., 2013 – С. 249–256.

ISSN 2226-0099

8. Сабадаш В. В. Концептуальні рамки механізму врегулювання екологічного конфлікту [Текст] / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 2. – С. 53–63.

ISSN 1726-8699

9. Сабадаш В. В. Ресурсно-экологическая безопасность и согласование конфликтных интересов: методологический аспект [Текст] / В. В. Сабадаш // Научно-практический журнал «Внешнеэкономическая деятельность и обеспечение экономической безопасности». – Курск, 2013. – №1(2). – С. 52–59.

ISSN 2308-961X

10. Сабадаш В. В. Оцінювання інвестиційної привабливості території з урахуванням еколого-економічних інтересів суб'єктів господарювання [Текст] / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 3. – С. 21–29.

ISSN 1726-8699

11. Сабадаш В. В. Економічний інструментарій узгодження економіко-екологічних інтересів у екологічних конфліктах [Текст] / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 4. – С. 18–26.

ISSN 1726-8699

12. Сабадаш В. В. Экологически неконфликтная политика управления природным капиталом [Текст] / В. В. Сабадаш // International Journal

“Sustainable Development”, Varna Technical University, Bulgaria. – Vol. 16, March, 2014. – Pp. 80–86.

ISSN 1314-4138

13. Сабадаш В. В. Науково-методичні підходи до прийняття неконфліктних екоорієнтованих інвестиційних рішень [Текст] / В. В. Сабадаш, С. А.Петровська // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5(155). – С. 271–279.

ISSN 1993-6788

14. Сабадаш В. В. Экологический фактор в эффективной экономике: неконфликтные модели управления природным капиталом [Текст] / В. В. Сабадаш // Устойчивое развитие в неустойчивом мире : [труды] / Под ред. д.э.н., проф. В. И. Бархатова и к.э.н., доцента Д. А. Плетнёва. – Москва: Издательство «Перо», 2014. – С. 180–185.

ISBN 978-5-00086-310-7

15. Сабадаш В. В. Организационно-экономический инструментарий обеспечения устойчивой динамики развития национальной экономики: риск-факторы и ресурсные возможности [Текст] / В. В. Сабадаш // Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі : колективна монографія [Аверкина М. Ф., Андреева Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – С. 264 – 274.

ISSN 978-966-493-907-9

16. Сабадаш В. В. Проблемы обеспечения экономико-экологической безопасности в рамках мультиполярного мира [Текст] / В. В. Сабадаш // «Россия в глобальной экономике и политике». Сборник научных статей / под ред. к.э.н., доцента Бычковой Л.В., к.и.н., доцента Кузьминой В.М. – Курск : ЮЗГУ, ЗАО «Университетская книга», 2014. – С. 63–66.

ISBN 978-5-9906040-2-5

17. Сабадаш В. В. Організаційно-економічні аспекти неконфліктного природокористування в нестійких економіках: принципи, ризик-чинники й ресурсні можливості [Текст] / В. В. Сабадаш // Сталій розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2015: колективна монографія [Акулов-Муратов В. В., Алимов О. М., Андерсон В. М., Андрєєва Н. М. та ін.] / НАН України / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Черкаси, 2015. – С. 458–464.

ISBN 978-966-493-971-0

18. Сабадаш В. В. Энергетическая безопасность Украины: факторы неконфликтных стратегий развития энергорынка [Текст] / В. В. Сабадаш, Е. А. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – № 2. – 2015. – С. 82–92.

ISSN 1726-8699

19. Сабадаш В. В. Організація оплати праці на підприємствах: проблеми в умовах обмеженості ресурсів [Текст] / В. В. Сабадаш, О. В. Червяцова // Механізм регулювання економіки. – № 3. – 2015. – С. 6–14.

ISSN 1726-8699

20. Сабадаш В. В. Дослідження конфліктного потенціалу тіньової економіки [Текст] / В. В. Сабадаш, М. С. Малюга // Механізм регулювання економіки. – № 3. – 2015. – С. 78–86.

ISSN 1726-8699

21. Сабадаш В. В. Экономическая безопасность Украины: энергетический аспект [Текст] / В. В. Сабадаш, Е. А. Сабадаш // Економічна безпека територіально-виробничих комплексів: енергетика, екологія, інформаційні технології : монографія / Коцко Т. А., Чеховська М. М., Лісовські О. Л. [та ін.] ; за наук. ред. д.т.н., проф. Лук'яненко С. О., к.е.н., доц. Караєвої Н. В. – К. : «МП Леся», 2015. – С. 98–103.

ISBN 978-966-7166-34-2

22. Сабадаш В. В. Эффективное управление природопользованием, как инструмент решения экологических проблем [Текст] / В. В. Сабадаш, О. А. Лукаш // Методи рішення екологічних проблем : монографія : в 7 т. Т.

4. Экологические вызовы и экономические возможности / под ред. д-ра экон. наук, проф. Л. Г. Мельника, канд. экон. наук, доц. О. А. Лукаш. – Сумы : Сумский государственный университет, 2015. – С. 754–759.

ISBN 978-966-657-541-1 (том 4)

23. Мельник Л. Г. Опыт ЕС и сестейное развитие в Украине [Текст] : учебное пособие / Л. Г. Мельник, И. Б. Дегтярёва. – Сумы : Сумский государственный университет, 2015. – 204 с.
24. Dehtyarova I. Current threats to energy and resource efficient development of Ukrainian economy [Текст] / Iryna Sotnyk, Iryna Dehtyarova, Yevhen Kovalenko // Actual Problems of Economics. – 2015. – №11(173). – Pp. 137–145.
25. Melnyk L. Green Business as the Mainstream of Sustainable Development / L. Melnyk, I. Dehtyarova, O. Derykolenko [Текст] // 17 EBES Conference. – Venice, Programme and abstract book October 15-17, 2015, Venice, Italy, Teknik Basim Matbbaacilik, Istanbul, Turkey, 2015. – P. 152.
26. Melnyk L. Sustainable (green) economy as the basis of sustainable development strategy/ L. Melnyk, I. Dehtyarova, R. Malchenko [Текст] // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики: Матеріали 4 міжнарод.наук.-практ. конф., 18 вересня 2015 р. – Одеса, Атлант, 2015. – С. 125–126.
27. Дегтярьова І.Б. Енергоефективність та відновлювальні джерела енергії: практика Європейського Союзу [Текст] / Л. Г. Мельник, І. Б. Дегтярьова / Економіка енергетики : підручн. / за ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника, д.е.н., проф. І. М. Сотник. – Суми : Університетська книга, 2015. – С. 244–250.
28. Дегтярьова І. Б. Економічні та фінансові інструменти забезпечення сталого регіонального розвитку [Текст] / І. Б. Дегтярьова, О. І. Мельник, Я. В. Романченко // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 3. – С. 18–28.
29. Дегтярьова І. Б. Економіка для екології: перспективи та виклики / І. Б. Дегтярьова, І. М. Бурлакова, А. Ю. Бавикіна [Текст] // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 2. – С. 50–60.

30. Карпіщенко О. І. Еколого-економічні проблеми використання мінеральних добрив [Текст] / О. І. Карпіщенко, О. О. Карпіщенко // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. – 2013. – №2. – С. 5–11.
31. Карпіщенко О. І. Екологізація сільського господарства [Текст] / О. І. Карпіщенко // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 6-8 травня 2014 р. / За заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2014. – Т. 1. – С. 147–148.
32. Карпіщенко О. І. Еколого-економічна оцінка земельних угідь [Текст] / О. І. Карпіщенко // Материалы XXII Международной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы развития науки и техники в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2016. – С. 60–63.
33. Чигрин Е. Ю. Современные подходы к экономической оценке природных ресурсов [Текст] / Е. Ю. Чигрин / Инновации: перспективы, проблемы, достижения: материалы междунар. науч.-практ. конф., г. Москва, РФ, 27 мая 2013 г. / Под ред. А.А. Гажура. – М. : ЗАО «Гриф» и К», 2013. – С. 144–150.
34. Чигрин О. Ю. Науково-методичні підходи до стимулювання збалансованого розвитку корпоративного сектору економіки [Текст] / О. Ю. Чигрин, Т. В. Пімоненко // Механізм регулювання економіки. – 2013. – №4. – С. 13–18.
35. Чигрин О. Ю. Екологічне оподаткування в Україні: стан та напрями вдосконалення [Текст] / О. Ю. Чигрин, О. М. Часник // Економічні проблеми сталогорозвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 24-26 квітня 2013 р. / За заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013. – Т. 2. – С. 250–251.
36. Чигрин, Е. Ю. Организационно-экономический механизм экологизации производства: опорный конспект лекций для студ. спец. 8.18010017 «Экономика окружающей среды и природных ресурсов» дневной и

- заочної форм обучения / Е. В. Мишенин, Н. В. Мишенина, Е. Ю. Чигрин. – Сумы: СумГУ, 2014. – 171 с.
37. Чигрин О. Ю. Соціальна і солідарна економіка при переході до сестейнового розвитку: досвід ЄС [Текст] / Л. Г. Мельник, І. Б. Дегтярьова, О. В. Шкарупа, О. Ю. Чигрин // Механізм регулювання економіки. – 2014. – №4. – С. 89–99.
 38. Чигрин О. Ю. Теоретико-прикладні аспекти розвитку екологічного інвестування в Україні [Текст] / О. Ю. Чигрин, В. С. Красняк // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. – №3. – С. 226–234.
 39. Чигрин О. Ю. Інвестиційна привабливість та екологічні інвестиції [Текст] / О. Ю. Чигрин, В. С. Красняк // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 27 травня 2015 р. / за заг. ред. О. В. Прокопенко, М. М. Петрушенка. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – С. 65–67.
 40. Lyulyov O. Ecological and economic evaluation of transport system functioning according to the territory sustainable development [Текст] / O. Lyulyov, Yu. Chortok, T. Pimonenko, O. Borovik // International Journal of Ecology & Development, 2015. – №30.3. – Pp. 1–10.
 41. Люльов О. В. Оцінка сучасного стану та перспектив еколого-економічного розвитку транспортної системи міста [Текст] / О. В. Люльов, О. В. Боровик, О. А. Шинкаренко // Економічний простір. – 2014. – № 86. – С. 242–249.
 42. Пімоненко Т. В. Екологічний аудит в корпоративному секторі економіки: організаційно-економічні засади: монографія [Текст] / О. Ю. Чигрин, Т. В. Пімоненко. — Харків : Діса плюс, 2015. – 200 с.
 43. Pimonenko T. Comparison Financing Conditions of The Development Biogas Sector in Poland and Ukraine [Текст] / J. Sebula, T. Pimonenko // International Journal of Ecology & Development. – 2015. – Pp. 20–30.
 44. Pimonenko T. The Ways of Corporate Sector Firms Financing for Sustainability of Performance [Текст] / O. Chigrin, T. Pimonenko // International Journal of Ecology & Development. – 2014. – №29.3. – Pp. 1–13.

45. Пімоненко Т. В. Науково-методичні підходи до стимулювання збалансованого розвитку корпоративного сектору економіки [Текст] / О. Ю. Чигрин, Т. В. Пімоненко // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 4. – С. 64–75.